

Angeb.)

 BERTRA-
MI PRESBYTERI DE
CORPORE ET SANGVINE

Domini Liber ad Carolum ma-
gnum Imperatorem iam
recens æditus.

COLONIAE
Iohannes Prael excudebat, Anno
M. D. XXXL

BERTRAMI PRE-
 SBYTERI VITA PER IO-
 hannem Trithemium.

BERTRAMVS presbyter & monachus, in di-
 uinis scripturis valde peritus, & in literis secula-
 rium disciplinarum egregie doctus: ingenio
 subtilis, & clarus eloquio, nec minus vita quam do-
 ctrina insignis. Scripsit multa præclara opuscula de
 quibus ad meam notitiam pauca peruenerunt. Ad
 Carolum regem, fratrem Lotharij imperatoris scri-
 psit cõmendabile opus, de prædestinatione li. vnum,
 de corpore ac sanguine domini librum vnum.
 Claruit temporibus Lotharij imperatoris. Anno
 DCCCXL.

COLONIAE

Johannes Hebel excudit Anno

M. D. XXXI

ROBERTAMI PRÆ-
SBYTERI DE CORPORE

& sanguine domini Præfatio
ad Carolum magnum
Imperatorem.

IVbes gloriose princeps, vt qd de sanguinis & cor-
poris Christi mysterio sentiam, vestra magnificen-
tia significem. Imperium quam magnifico vestro
principatui dignū, tam nostræ prauitatis viribus con-
stat difficillimum. Quid enim dignius regali prouiden-
tia, q̄ de illius sacris mysteriis catholice sapere, q̄
sibi regale solium dignatus est, contribuere & subie-
ctos pati non posse diuersa sentire de corpore Chri-
sti, in quo constat Christianæ redemptionis summā
cōsistere. Dum enim quidam fidelium corporis san-
guinisq; Christi, quod in ecclesia quotidie celebra-
tur, dicant, quod nulla sub figura, nulla sub obuelati-
one fiat, sed ipsius veritatis nuda manifestatione per-
agatur, quidam vero testentur quod hæc sub myste-
rii figura contineantur, & aliud sit quod corporeis
sensibus appareat, aliud autem quod fides aspiciat,
nō parua diuersitas inter eos esse dinoscitur. Et cum
Apostolus fidelibus scribat, vt idem sapiant & idem ^{1. Cor. 1.}
dicant omnes, & scisma nullum inter eos appareat,
non paruo scismate diuiduntur, qui de mysterio cor-
poris sanguinisq; Christi non eadem sentientes elo-
quuntur. Quapropter vestra regalis sublimitas zelo
fidei prouocata non æquanimiter ista perpendens,

P R A E F A T I O.

Secundum Apostoli præceptum cupiens, vt idem sentiant & idem dicant omnes, veritatis diligenter inquirat secretum, vt ad eum deuiantes reuocare possit. Vnde non contemnitis etiam ab humilibus huius rei veritatem perquirere, scientes q̄ tanti secreti mysterium, non nisi diuinitate reuelante possit agnosci, quæ sine personarum acceptione per quoscunq̄ delegerit suæ veritatis lumen ostendit. Nostræ vero tenuitati q̄ sit iucundum vestro parere imperio, tam est arduum super re humanis sensibus remotissima: & nisi p̄ sancti spūs eruditionē nō posse penetrare, disputare.

Subditus igitur vestræ magnitudinis iussioni, cōfessus autem ipsius de quo locuturi sumus suffragio, quibus potuero verbis, quid de hoc sentiam aperire tentabo, non proprio fretus ingenio, sed sanctorū vestigia patrum prosequendo.

BERTRA- MI PRESBYTERI DE

CORPORE ET SANGVINE

Domini Liber ad Carolum ma-
gnum Imperatorem
incipit.

Vod in ecclesia ore fidelium
sumitur corpus & sanguis
Christi, quærit vestræ ma-
gnitudinis excellentia, in my-
sterio fiat an in veritate? id
est, ytrum aliquid secreti cõ-
tineat quod oculis fidei so-
lummodo pateat, an sine cu-
iuscunq; velatione mysterij

hoc aspectus intueatur corporis exterius, quod men-
tis visus inspiciat interius, vt totum quod agitur, in
manifestatiõis luce clarescat? & ytrũ ipsum corp^o sit
quod de Maria natũ est & passum, mortuũ & sepultũ,
quodq; resurgens & cælos ascendens, ad dexterã pa-
tris cõsedeat? Harum duarum quæstionum primam
inspiciamus: & ne dubietatis åbage detineamur, de-
finiamus quid sit figura, quid veritas, vt certum ali-
quid contuentes nouerimus quod rationis iter contẽ-
dere debeamus. Figura est obumbratio quædam, q-
busdam velaminibus quod intendit ostendens, ver-

BERTRAM. DE CORP. ET

bi gratia, verbum volentes dicere, panem nuncupa-
 mus. Sicut in oratione dominica, panem quotidianum da-
 ri nobis exposcimus: vel cum Christus in euangelio loquitur
 Mat. 6. dicens: Ego sum panis viuus qui de celo descendi. Vel
 Ioh. 6. cum se ipsum vitem, discipulos autem palmites appellat:
 Ioh. 15. Ego sum (dicens) vitis vera, vos autem palmites. Hæc enim
 omnia aliud dicunt, & aliud innunt. Veritas vero, est
 rei manifestæ demonstratio, nullis umbrarum imaginibus
 obuelata, sed puris & apertis (utque planius eloqua-
 mur) naturalibus significationibus insinuatæ, ut pote
 cum dicitur Christus natus de virgine, passus, crucifixus,
 mortuus, & sepultus. Nihil enim hic figuris obuelanti-
 bus adumbratur, veræ rei veritas naturalium significati-
 onibus verborum ostenditur: neque aliud hic licet intelligi
 quam dicitur. At in superioribus non ita. Nam substantia-
 rialiter nec panis Christus, nec vitis Christus, nec palmi-
 tes apostoli. Quapropter hic figura, superius vero veritas
 in narratione monstratur. id est nuda & apta significatio.
 Nunc redeamus ad illam quæ causa dicta sunt ista, videlicet
 corpus & sanguinem Christi. Si enim nulla sub figura my-
 sterium illud peragitur iam mysterium non rite vocatur,
 quoniam mysterium dici non potest, in quo nihil est abditum,
 nihil à corporalibus sensibus remotum, nihil aliquo
 velamine contextum. At ille panis qui per sacerdotis
 ministerium Christi corpus efficitur, aliud exterius
 humanis sensibus ostendit, & aliud interius fidelium
 mentibus clamat. Exterius quidem panis, quod ante
 fuerat, forma prætenditur, color ostenditur, sapor ac-
 cipitur: At interius longe aliud, multoque pretiosius,
 multoque excellentius intimatur, quia cæleste, quia

SANGVINE DOMINI.

uinum, id est, Christi corpus ostenditur, qđ non sen-
 sibus carnis sed animi fidelis contuitu vel aspicitur,
 vel accipitur, vel comeditur. Vinū quoq; quod sacer-
 dotali cōsecratione Christi sanguinis efficitur sacra-
 mentū, aliud superficie tenus ostendit, aliud interius
 continet. Quid em̄ aliud in superficie, quā substantia
 vini cōspicitur? Gusta, vinū sapit: Odora, vinū redolet
 Inspice, vini color intuet. At interius si cōsideres, iam
 non liquor vini, sed liquor sanguinis Chri credentiū
 mētibus & sapit dum gustatur, & agnoscit dum cōspi-
 citur, & p̄batur dū odoratur. Hæc ita esse dum nemo
 potest abnegare claret: qđ panis ille vinumq; figura-
 te Christi corpus & sanguis existit. Non em̄ secundū
 qđ videtur, vel carnis species nullo pane cognoscit, vř
 in illo vino cruoris vnda mōstrat cum tñ post mysti-
 cam cōsecrationē nec panis iam dicitur nec vinū, sed
 Christi corpus & sanguis. Nam si s̄m quosdā figura-
 te nihil hic accipiat, sed totū in veritate cōspiciat nihil
 hic fides opatur: qm̄ nihil spirituale geritur, sed qcqđ
 illud est, totū secundū corpus accipit. Et cum fides se-
 cundū Apostolū sit rer; argumentū non apparentiū,
 .i. non earū quæ videntur, sed quæ non videntur sub
 stantiar; nihil hic s̄m fidē accipiemus: qm̄ quicqđ exi-
 stit s̄m corporis sensus diiudicamus. Et nihil absurdi-
 us, qđ panē carnem accipere, & vinū sanguinē dicere.
 Nec iam mysteriū erit, in quo nihil secreti, nihil abditū
 cōtinebitur: & quomodo iam corpus Christi & san-
 guis dicitur, in qđ nulla p̄mutatio facta esse cognoscit?
 Omnis em̄ permutatio, aut ex eo quod non est, in id
 qđ est efficitur, aut ex eo quod est in id quod non est,

Heb. 11

BERTRAM. DE CORP. ET

aut ex eo quod est in id quod est. In isto aut sacramento si tantum veritatis in simplicitate consideretur, & non aliud credatur, quam quod aspicitur, nulla permutatio facta cognoscitur. Nam nec ex eo quod non erat transit in aliquid quod fit, quomodo fit transitus in rebus nascentibus. Siquidem non erant prius, sed ut sint, ex non esse ad id quod est esse transitum fecerunt. Hic vero panis & vinum prius fuere quam transitu in sacramentum corporis & sanguinis Christi fecerunt. Sed nec ille transitus qui fit ex eo quod est esse ad id quod est non esse, qui transitus in rebus per defectum occasum patientibus existit. Quicquid enim interit prius subsistendo fuit, nec interitum pati potest, quod nunquam fuit. Hic quoque non iste transitus factus esse cognoscitur: quoniam secundum veritatem species creaturae quae fuerat ante permanens cognoscitur. Item illa permutatio quae fit ex eo quod est, in eo quod est, quae perspicitur in rebus qualitatis varietatem patientibus: verbi gratia, quando quod nigrum fuerat in album demutatur, nec hic facta esse cognoscitur. Nihil enim hic vel tactu, vel colore, vel sapore permutatum esse deprehenditur. Si ergo nihil hic est permutatum, non est aliud quam ante fuit. Est autem aliud, quam panis corpus, & vinum sanguis Christi facta sunt. Sic enim ipse

Matt. 26. dicit: Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Similiter & de calice loquens, dicit: Accipite & bibite, hic est sanguis novi testamenti, qui pro vobis fundetur. Quarendum ergo est ab eis, qui nihil hic figurate volunt accipere, sed totum in veritatis simplicitate consistere, secundum quod demutatio facta fit, ut iam

T SANGVINE DOMINI.

non sint quod ante fuerūt, videlicet panis atq; vinū,
 sed sint corpus atque sanguis Christi: Secundum spe-
 ciem nanq; creature, formamq; rerū visibilibus, vtrun-
 que hoc, id est, panis & vinum, nihil habent in se per-
 mutatum. Et si nihil permutationis pertulerunt, ni-
 hil aliud existunt quā quod prius fuere. Cernit sub-
 limitas vestra princeps gloriose quo aliter sententiū
 intellectus euadat: negant quod affirmare credūtur,
 & quod credunt destruere comprobantur. Corpus
 etenim sanguinemq; Christi fideliter consistuntur, &
 cum hoc faciunt, non hoc iam esse quod prius fuere
 proculdubio protestantur: & si aliud sunt quā fue-
 re mutationem acceperere. Cum hoc negari nō possit,
 dicant secundum quid permutata sunt. Corporali-
 ter nanq; nihil in eis cernitur esse permutatum. Fate-
 buntur igitur necesse est aut mutata esse secundum a-
 liud quā secundum corpus, ac per hoc non hoc esse
 quod in veritate videntur, sed aliud quod non esse se-
 cundum existentiam propriā cernuntur. Aut si hoc
 profiteri noluerint, cōpellent negare corpus esse san-
 guinemq; Christi, quod nefas est non solū dicere, ve-
 rum etiam cogitare. At quia confitētur & corpus &
 sanguinem Christi esse, nec hoc esse potuisse nisi facta
 in melius cōmutatione: neq; ista cōmutatio corpora-
 liter, sed spūaliter facta sit necesse est, vt iam figurate
 facta esse dicatur, qm̄ sub velamento corporei panis
 corporeiq; vini spirituale corpus Christi spiritualisq;
 sanguis existit, non q̄ duarum sint existentie rerum
 inter se diuersarum corporis videlicet & spiritus, verū
 vna eademq; res secundum aliud species panis & vini

BERTRAM DE CORP. ET

consistit, secundū aliud autē corpus & sanguis Christi. Secundū namq; qđ vtrunq; corporalitē cōtingit, species sunt creature corporeę, s̄m potentiā vero qđ spūa- liter factę sunt mysteria sunt corporis & sanguinis Christi. Cōsideremus fontē sacri baptismatis, q̄ fons vitę non immerito nuncupat: quia descendētes in se melioris vitę nouitate reformat, & de pctō mortuis viuētes iustitię donat. Num s̄m q̄ aquę cōspicitur eē elementū istā potentiā obtinet: atq; nisi sanctificati- onis virtutē obtineret labem vitiorū nequaq; diluere posset, & nisi vigore vitę cōtineret, nullomō mortuis p̄stare vitā valeret: mortuis autē nō carne sed anima. In eo tñ fonte si consideretur solummodo quod cor- poreus aspicit sensus elementū fluidum conspiciť cor- ruptioni subiectum, nec nisi corpora lauandi potenti- am obtinere. Sed accessit sancti spūs per sacerdotis cō- secrationē virtus, & efficax facta est non solū corpo- ra, verū etiam animas diluere, & spirituales sordes spi- rituali potentia dimouere. Ecce in vno eodemq; ele- mento duo videmus inesse sibi resistentia. i. corrupti- oni subiacens incorruptionem p̄stare, & vitā non habens vitam contribuere. Cognoscitur ergo in isto fonte & inesse quod corporis sensus attingat, & idcirco mutabile atq; corruptibile: & rursus inesse quod fides sola conspiciat, & ideo nec corrumpi posse, nec vitę discrimen accipere. Si requiras quod superficie tenus lauat, elementum est, si vero perpendas quod interi- us purgat, virtus vitalis est, virtus sanctificatiōis, vir- tus immortalitatis. Igitur in proprietate humor cor- ruptibilis, in mysterio vero virtus sanabilis. Sic itaq;

SANGVINE DOMINI.

Christi corpus & sanguis superficie tenus cōsiderata creatura est mutabilitati corruptelęq; subiecta. Si mysterij vero ppendis virtutē, vita est participantibus se tribuens immortalitatē. Non ergo sunt idē qd cernūtur, & quod creduntur. Secundū em̄ quod cernuntur corpus pascunt corruptibile, ipsa corruptibilia. Secundū vero quod credūtur, animas pascunt in æternū victuras, ipsa immortalia. Apostolus q̄q; scribens *1. Cor. 10.* Corinthijs, ait: Nescitis qm̄ patres nostri om̄es sub nube fuerunt, & om̄es mare transferunt, & om̄es in Moyse baptizati sunt in nube & in mari: & oēs eandē escam spirituale manducauerunt, & om̄es eundē potum spiritualem biberunt? bibebant autē de spirituali conseq̄enti eos petra. Petra autem erat Christus. Animaduertimus & mare baptismi speciem prætulisse & nubem. Patresq; prioris testamenti in eis, id est, in nube, siue mari baptizatos esse. Num vel mare secundum quod elementum videbatur baptismi potuit habere virtutem? vel nubes iuxta quod densioris crassitudinem aëris ostendebat, populum sanctificare quieuerit? Neē tamen Apostolum in Christo locutum audemus dicere quod non vere dixerit, patres nostros in nube & in mari esse baptizatos. Et quamuis baptismus ille formam baptismatis CHRISTI, quod hodie geritur in ecclesia prætulerit, baptismum tamen extitisse, & in eo patres nostros baptizatos fuisse, nullus negare sanus audebit, nisi verbis Apostoli contradicere vesanus præsumperit. Igitur & mare & nubes, non secundum hoc quod corpus extiterant sanctificationis munditiam præbuere,

BERTRAM. DE CORP. ET

verum secundū quod inuisibiliter sancti spiritus sanctificationem continebant. Erat namq; in eis & inuisibilis forma quę corporeis sensibus appareret, non in imagine, sed in veritate: & interius spiritualis potentia refulgebat, quę non carnis oculis, sed mentis luminibus appareret. Similiter manna populo de celo datum & aqua profluens de petra corpora es extiterant, & corporaliter populum vel pascebant vel potabant, attamen Apostolus vel illud māna vel illam aquam, spiritualement escam & spiritualement potum appellat. Cur hoc? quoniam inerat corporeis illis substantiis spiritualis verbi potestas, quę mentes potius quàm corpora credentium pasceret atq; potaret. Et cum cibus vel potus ille futuri corporis Christi sanguinisq; mysterium quod celebrat ecclesia præmōstraret, eandem tamen escam spiritualement manducasse, & eundem potum spiritualement bibisse patres nostros sanctus Paulus asseuerat. Quæris fortasse quam eandem? nimirum ipsam quam hodie populus credentium in ecclesia manducat & bibit. Non enim licet diuersa intelligi: quoniam vnus idemq; Christus est qui & populum in deserto, in nube, & in mari baptizatum sua carne pavit, suo sanguine tunc potauit, & in ecclesia nunc credentium populum sui corporis pane, sui sanguinis vnda pascit ac potat. Quod volens Apostolus intimare cū dixisset, patres nostros eandem escam spiritualement manducasse, eundemq; potum spiritualement bibisse, consequenter adiecit. Bibebant autem de spirituali conuenienti eos petra. Petra autem erat Christus. Vt intelligeremus in deserto Chrm in spirituali petra consti-

SANGVINE DOMINI.

risse, & sui sanguinis vndam populo præbuisse, qui
 postea corpus de virgine sumptum, & pro salute cre-
 dentium in cruce suspensum nostris seculis exhibuit,
 & ex eo sanguinis vndā effudit, quo non solum redi-
 meremur, verū etiam potaremur. Miræ certe, quā in-
 cōprehensibile & inestimabile nondū hominē assum-
 pserat, nondū pro salute mūdi mortē degustauerat,
 nondum sanguine suo nos redemerat, & iam nri pa-
 tres in deserto per escā spirituale potumq; inuisibi-
 lem eius corpus māducabant & eius sanguinē bibe-
 bāt, velut testis existat Apostolus clamās: Eandē es-
 cam spirituale māducaste, eundem potū spiritualem
 bibisse patres nostros. Non istic ratio qua fieri potue-
 rit disquirenda, sed fides quid factum sit adhibenda.
 Ipse nanq; qui nunc in ecclesia omnipotenti virtute
 panem & vinum in sui corporis carnē, & proprii cru-
 oris vndam spiritualiter conuertit, ipse tunc quoque
 manna de cælo datum corpus suum, & aquā de petra
 profusam proprium sanguinem inuisibiliter opera-
 tus est. Quod intelligens David in spiritu sancto pro-
 restatus est. Panem inquit angelor; māducauit ho Psal. 77.
 mo. Ridiculum nanq; est opinari q; manna corpore-
 um patribus datum cælestem pascat exercitum, aut
 tali vescantur edulio qui diuini verbi saginantur epu-
 lis. Ostendit certe Psalmista, vel magis spiritus sanctus
 loquēs in psalmista, vel quid patres nostri in illo mā-
 na cælesti perceperunt, vel quid fideles in mysterio
 corporis Christi credere debeant. In vtroq; Christus
 certe innuitur, qui & credentium animas pascit, & an-
 gelorum cibus existit. Vtrūq; hoc incorporeo gustu

BERTRAM. DE CORP. ET

nec corporali sagina, sed spiritualis verbi virtute. Et
 euāgelista narrāte cognouimus quod dñs Iesus Chri
 stus priusq̄ pateretur, accepto pane gratias egit, & de
 dit discipulis suis dicēs: Hoc est corpus meū qđ, p vo
 bis datur, hoc facite in meā commemorationē. Simili
 ter & calicē, post qđ cœnauit dicens: Hic est calix nouū
 testamētū in sanguine meo, qui, p vobis fundetur.
 Videmus nondū passum esse Christū etiam tñ sui cor
 poris & sanguinis mysteriū operatū fuisse. Non em̄
 putamus vllum fidelīū dubitare panē illū fuisse Chri
 sti corpus effectū quod discipulis donans dicit: Hoc
 est corpus meū, qđ pro vobis datur. Sed neq; calicem
 dubitare sanguinē Christi cōrinere, de qđ idem ait: Hic
 est calix nouū testamētū in sanguine meo, qui, p vo
 bis fundetur. Sicut ergo paulo anteqđ pateretur panis
 substantiam & vini creaturam conuertere potuit in
 proprium corpus quod passurū erat: & in suum san
 guinem qui post fundendus exibat, sic etiam in de
 serto manna & aquam de petra in suam carnē & san
 guinem conuertere præualuit, quamuis longe post
 & caro illius in cruce pro nobis pendenda, & sanguis
 eius in ablutionem nostrā fundendus superabat. Hic
 etiā considerare debemus, quemadmodū sit accipien
 dum quod ipse dicit: Nisi māducaueritis carnem filij
 hominis & sanguinē eius biberitis non habebitis vitā
 in vobis. Non enim dicit qđ caro ipsius quæ pendit in
 cruce particulatim concidēda foret & à discipulis mā
 ducanda: vel sanguis ipsius quem fufurus erat pro
 mundi redemptione, discipulis dandus esset in po
 tum. Hoc enim scelus esset si secundū quod infideles

Matt. 26.

Jo. 6.

T. SANGVINE DOMINI.

tunc acceperūt à discipulis vel sanguis eius biberetur
 vel caro comederetur. Propter quod in consequenti-
 bus ait discipulis, nō infideliter, sed fidelit̄ verba Chri-
 sti suscipientibus: nec tamen adhuc quō illa verba fo-
 rent intelligenda penetrantibus: Hoc vos scandali-
 zat (inquiens). Si ergo videritis filiū hominis ascen-
 dentem vbi erat prius: tanq̄ diceret. Non ergo carnē
 meam vel sanguinem meum vobis corporaliter co-
 medendam, vel bibendum per partes distributum dis-
 tribuendum putetis, cum post resurrectionem visuri
 sitis me cælos ascensurum cum integri coporis siue
 sanguinis mei plenitudine. Tunc intelligetis quod
 non sicut infideles arbitrantur, carnem meam à cre-
 dentibus comedendam, sed vere per mysterium, pan-
 nem & vinum in corporis & sanguinis mei conuer-
 sam substantiam à credentibus sumendam. Et conse-
 quenter. Spiritus est (inquit) qui viuificat, caro nō p-
 dest quicq̄. Carnem dicit quicq̄ non pdesse illo mo-
 do, sicut infideles intelligebant, alioquin vitam præ-
 bet, sicut à fidelibus per mysterium sumitur. Et hoc
 quare, ipse manifestat, cum dicit: Spiritus est qui viuif-
 ficat. In hoc itaq; mysterio corporis & sanguinis spi-
 ritualis est operatio, quæ vitam præstat, sine cuius o-
 peratione mysteria illa nihil profunt. Quā corpus qui-
 dem pascere possunt, sed animā pascere non possunt.
 Hic iam suboritur quæstio, quam plurimi proponē-
 tes loquuntur non in figura, seu in veritate ista fie-
 ri. Quod dicentes, sanctorum scriptis patrum con-
 traire comprobantur. Sanctus Augustinus doctor
 ecclesiæ præcipuus in lib. de doctrina Chriana tertio

Ioh. 6.

Ibidem

BERTRAM. DE CORP. ET

Ioh 6. taliter scribit. Nisi māducaueritis (inquit saluator) carnem filij hominis, & biberitis sanguinē eius, non habebitis vitam in vobis. Facinus vel flagitiū videtur iu bere. Figura ergo est p̄cipiens passioni dñi esse cōmunicādum, & suauiter atq; vtiliter recōdendum in memoria quod pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Cernim⁹ q̄ doctor iste mysteria corporis & sanguinis Ch̄ri, sub figura dicit à fidelibus celebrari: nā carnem illius sanguinemq; eius sumere carnaliter, nō religionis dicit esse, sed facinoris. De quibus fuerant illi, qui in euangelio dicta domini non spiritualiter, sed carnaliter intelligentes recesserunt ab eo, & iam cum illo nō ibant. Item in epistola ad Bonifacium episcopum scribens inter reliqua sic ait: Nempe saepe ita loquimur, vt Pascha propinquante dicamus: crastinam vel perendinam domini passionem, cum ille ante tam multos annos passus sit, nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die dominico dicimus: hodie dominus resurrexit, cum ex quo resurrexerit, tot anni transferint. Cur nemo tam ineptus est, vt nos ita loquentes arguat esse mētitos, nisi quia istos dies secundum illorū, quibus hęc gesta sunt, similitudinem nuncupamus: vt dicatur ipse dies, qui non est ipse, sed reuolutione temporis similis eius, & dicat illo die fieri, propter sacramēti celebrationem, quod non illo die, sed iam olim factum sit. Nonne semel immolatus est Christus in seipso: & tamen in sacramento non solum per omnes Paschæ solennitates, sed omni die populis immolatur. Hęc vtiq; mentitur qui interrogatus, eum responderit immolari. Si enim sa-

ibidem

SANGVINE DOMINI.

eramenta quandam similitudinem rerum earum, quorum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac ipsa similitudine plerumque iam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Certum quod sanctus Augustinus aliud dicit sacramenta, & aliud res, quarum sunt sacramenta. Corpus autem in quo passus est Christus, & sanguis eius de latere qui fluxit, res sunt. Harum vero rerum mysteria dicit esse sacramenta corporis & sanguinis Christi, quae celebrantur ob memoriam dominicae passionis, non solum per omnes Paschae solennitates singulis annis, verum singulis in anno diebus. Et cum vnum sit corpus dominicum in quo semel passus est, & vnus sanguis qui pro salute mundi fusus est, attamen sacramenta ipsarum rerum vocabula sumpserunt, ut dicantur corpus & sanguis Christi, cum propter similitudinem rerum quas innuunt sic appellentur, sicut Pascha & resurrectio domini vocantur, quae per singulos annos celebrantur, cum semel in seipso passus sit, & resurrexit. Nec dies illi iam possunt reuocari, quoniam praeterierunt. Appellantur autem illorum vocabulo dies, quibus memoria dominicae passionis siue resurrectionis commemoratur, idcirco quod similitudinem illorum habeant dies, quibus saluator semel passus est & resurrexit. Vnde dicimus, hodie vel cras vel perendie domini pascha est vel resurrectio, cum dies illi quibus haec gesta sunt multis iam annis praeterierunt. Sic

BERTRAM. DE CORP. ET

etiam dicamus dominū immolari, quando passionis eius sacramenta celebrātur, cum semel pro salute mūdi sit immolatus in semetipso, sicut Apostolus ait:

1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquēs exemplum, vt sequamini vestigia eius. Non em̄ ait, quod q̄tidie in seipso patiatur. quod semel fecit. Exemplum autem nobis reliquit, quod in mysterio dominici corporis & sanguinis q̄tidie credentibus p̄sentatur, vt quis ad illud accefferit, nouerit se passionibus eius sociari debere, quarum imaginē in sacris mysteriis p̄stolatur, iuxta illud sapientiæ: Accessisti ad mensam

Pro. 23. potentis, diligēter attende quæ tibi sunt apposita, sciens quia talia te oportet p̄parare. Accedere ad mensam potentis, est diuini participē libaminis fieri. Consideratio vero appositorū, dominici corporis & sanguinis est intelligētia. Quibus quisquis participat aduertat se talia debere p̄parare, vt eius imitator existat commoriendo, cuius memoriam mortis non solum credendo, verum etiam gustando confiteatur.

Heb. 7. Item beatus Paulus ad Hebræos: Talis enim decebat vt nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollut⁹, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus: q̄ non habet necessitatem quemadmodum sacerdotes quotidie hostias offerre, prius pro suis delictis, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo dominus Iesus Christus. Quod semel fecit, nunc quotidie frequentat. Semel enim pro peccatis populi se obrulit, celebratur tamen hæc eadem oblatio singularis per fideles diebus, sed in mysterio, vt quod dominus Iesus Christus semel se offerens adimpleuit, hoc

SANGVINE DOMINI.

in eius passionis memoriã quotidie geratur per mysteriorum celebrationem. Nec tamen falso dicitur q̄ in mysteriis illis domin⁹ vel immoletur vel patiatur: quoniam illius mortis atq; passionis habent similitudinem, quarum existunt repræsentationes. Vnde dominicum corpus & sanguis dominicus appellantur: quoniam eius sumunt appellationem, cuius existunt sacramentum. Hinc beatus Isidorus in libris Etymologiarum sic ait: Sacrificium dictum, quasi sacrum factum: quia prece mystica consecratur, in memoriam dominicæ passionis. Vnde hoc eo iubente corpus Christi & sanguinem dicimus, quod dum fit ex fructibus terræ sanctificatur, & fit sacramentum, operante inuisibiliter spiritu dei. Cuius panis & calicis sacramentum, Græci *εὐχαριστία* dicunt, quod latine bona gratia interpretatur. Et quid melius sanguinẽ & corpore Christi: panis vero & vinum, ideo corpori & sanguini dñi comparantur, quia sicut visibilis huius panis viniq; substantia exteriorẽ nutrit & inebriat hominẽ, ita verbũ dei q̄ est panis viuus, participatiõẽ sui, fidelium recreat mētes. Et iste doctor catholicus sacrum illud dominicæ passiois mysteriũ docet agendũ in memoriã, p̄ nobis dñicæ passionis. Hoc dicẽs, ostendit dominicã passionẽ semel esse factã, eius vero memoriam in sacris solennibus repræsentari. Vñ & panis qui offertur, ex fructibus terrę cũ sit assumptus, in Christi corp⁹ dũ sanctificatur trãspõnitur, sicut & vinũ cum ex vite defluerit, diuini tñ sanctificatiõẽ mysterij efficit sanguis Chri, nõ quidẽ visibilis, sed (sicut ait p̄sens doctor) operãte, inuisibiliter spũ sc̄to. Vñ & sanguis

BERTRAM. DE CORP. ET

& corpus Christi dicuntur: quia non quod exterius videntur, sed quod interius diuino spiritu operante facta sunt, accipiuntur. Et quia longe aliud per potentiam inuisibilem existunt, quam visibiliter appareat, discernit dum dicit panem & vinum ideo corpori & sanguini domini comparari: quia sicut visibilis panis & vini substantia exteriorem nutrit & inebriat hominem, ita verbum dei, qui est panis viuus, participatione sui, fidelium recreat mentes. Ista dicendo planissime confitetur, quod in sacramento corporis & sanguinis domini, quicquid exterius sumitur, ad corporis refectionem aptatur. Verbum autem dei, qui est panis inuisibilis, inuisibiliter in illo existens sacramento inuisibiliter participatione sui, fidelium mentes viuificando pascit. Hinc etiam idem doctor dicit. Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita sit, ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est: hæc dicendo ostendit omne sacramentum in diuinis rebus aliquid secreti continere, & aliud esse quod visibiliter appareat, aliud vero quod inuisibiliter sit accipiendum. Quæ sunt autem sacramenta fidelibus celebranda, consequenter ostendens ait: Sunt autem sacramenta, baptismus & chrisma, corpus & sanguis. Quæ ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum, virtus diuina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur. Unde & à secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. & in sequentibus ait: Græce *μυστήριον* dicitur, quod secretam & reconditam habeat dispositionem. Quid istinc perdoceatur, nisi quod corpus & sanguis dñi pro-

SANGVINE DOMINI.

præerea mysteria dicuntur, q̄ secretam & reconditam habeant dispositionem: id est aliud sint quod exterius inuāt: & aliud q̄d interius inuisibiliter operentur. Hinc etiā & sacramēta uocantur: q̄a tegumento corporaliū rerū virt⁹ diuina secretius salutē accipiētium fideliter dispēsat. Ex his om̄ibus q̄ sunt hæctenus dicta, mōstratū est, q̄d corpus & sanguis Christi, q̄ fidelium ore in ecclesia percipiuntur, figuræ sint secundū speciem uisibilem. At uero secundū inuisibilem substantiam, id est, diuini potentiam uerbi, corpus & sanguis uere Christi existunt. Vnde secundum uisibilem creaturam corpus pascunt, iuxta uero potētoris uirtutem substantiæ mentes fidelium & pascunt & sanctificant. Iam nunc secundæ quæstionis propositum est inspicendum, & uidendum uerū ipsum corpus quod de Maria natum est & passum, mortuum & sepultum, quodq̄ ad dexteram patris consideat, sit q̄d ore fidelium per sacramentorum mysterium in ecclesia quotidie sumitur. Percontemur quid ex hoc sanctus Ambrosius sentiat. Ait namq̄ in primo sacramentorum libro: Reuera mirabile est q̄ manna deus plerēt patribus, & quotidiano cæli pascebantur alimento. Vnde dictum est. Panem angelorum māducauit Psal. 79. homo. Sed tamen panem illum qui manducauerunt omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca quam accipis, iste panis uiuus qui descendit de cælo, uitæ æternæ substantiam subministrat: & quicumque hunc manducauerit, non morietur in æternum, & corpus Christi est. Vide secundum quod doctor iste corpus Christi dicat esse escam, quam fideles accipiunt in ec-

BERTRAM, DE CORP. ET

clesia. Ait namq; Iste panis viuus qui de caelo descendit, vitæ æternæ substantiam subministrat. Num secū- dum hoc quod videtur, quod corporaliter sumitur, quod dente premitur, quod fauce glutitur, quod receptaculo ventris suscipitur, æternæ vitæ substantiam subministrat: isto namq; modo, carnem pascit morituram, nec aliquam subministrat incorruptionem, neq; dici vere potest, vt quicumq; hunc manducauerit nō morietur in æternum. Et hoc em̄ quod sumit corpus, corruptibile est, nec ipsi corpori potest præstare ne moriatur in æternū: quoniam quod corruptioni subiacet, æternitatem præstare non valet. Est ergo in illo pane vita, quæ non oculis apparet corporeis, sed fidei contueur aspectu. Qui etiam panis viuus, qui descendit de caelo, existit: & de quo vere dicitur: quicumq; hunc māducauerit non morietur in æternum: & qui est corpus domini. Item in consequentibus, cū de omnipotente virtute Christi loqueretur, sic ait: Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erāt: Non enim maius est nouas res dare, quàm mutare naturas. Dicit sanctus Ambrosius, in illo mysterio sanguinis & corporis Christi cōmutationē esse factā, & mirabiliter, quia diuinē: & ineffabiliter, quia incomprehensibile. Dicant qui nihil hic volunt secū- dum interius latētē virtutē accipere, sed totum qd apparet visibilit̄ æstimare, secū- dū quid sit hic cōmu- ratio facta: Nam secundum creaturarum substantiā, quod fuerunt ante consecrationem, hoc & postea cō- sistunt. Panis & vinum prius extitere, in qua etiam

Ioh. 6.

SANGVINE DOMINI.

specie iam consecrata, permanere videntur. Est ergo interius commutatum spiritus sancti potenti virtute, quod fides aspicit, animam pascit, aeternae vitae substantiam subministrat. Item in consequentibus: Quid hic queris naturae ordinē in Christi corpore, cū p̄ter naturā sit ipse dominus deus natus ex virgine? Hic etiam surgit auditor & dicit, corpus esse Christi quod cernitur, & sanguinem qui bibitur: nec querendum quomodo factum sit, sed tenendum, quod sic factum sit. Bene quidem sentire videris, sed si vim verborum diligenter inspexeris, corpus Christi quidem sanguinemq; fideliter credis, sed si perspiceres quia quod credis, nondum vides. Nam si videres, diceres video, non diceres credo corpus sanguinemq; esse Christi. Nunc autem quia fides totum quod quid illud totum est aspicit, & oculus carnis nihil apprehēdit, intelliget quod non in specie, sed in virtute corpus & sanguis CHRISTI existant quae cernuntur. Vnde dicit ordinem naturae non hic intuendū, sed Christi potentiam venerandam. Quae quicquid vult quomodo vult, in quodcūq; vult, & creat quod non erat, & creatum permutat in id, quod antea non fuerat. Subiungit idem autor. Vera utiq; caro Christi quae crucifixa est, quae sepulta est, vere ergo carnis illius sacramentum est. Ipse clamat dominus IESVS: hoc est corpus meum. Quam diligenter, quam prudenter facta distinctio? De carne CHRISTI quae crucifixa est, quae sepulta est, idem, secundum quam Christus & crucifixus est, & sepultus, ait, vera itaque caro CHRISTI. At de illa quae sumitur in sacramento

BERTRAM. DE CORP. ET

dicit: Vere ergo carnis illius sacramentum est, distinguens sacramentum carnis à veritate carnis, quatinus in veritate carnis, quam sumpserat de virgine, diceret eum & crucifixum & sepultum. Quod vero nunc agitur in ecclesia mysterium, vere illius carnis, in qua crucifixus est, diceret esse sacramentum: patenter fideles instituens, quod illa caro secundum quam & crucifixus est Christus & sepultus, non sit mysterium sed veritas nature. Hæc vero caro quæ nunc similitudinem illius in mysterio continet, non sit specie caro sed sacramento: Siquidem in specie panis est, in sacramento verum Christi corpus, sicut ipse clamat dominus Iesus: Hoc est corpus meum. Item in consequentibus. Quid comedamus, quid bibamus, alibi tibi per prophetam spiritus sanctus expressit, dicens. Gustate & videte quoniam suavis est dominus, beatus vir qui sperat in eo. Num corporaliter gustat⁹ ille panis aut illud vinum bibitum, ostendit quam sit suavis dominus? Quicquid enim sapit corporale est, & fauces delectat. Nunquid dominum gustare, corporeum est aliquid sentire? Inuitat ergo spiritualis gustus saporem experiri, & in illo potu vel pane nihil corporaliter opinari, sed totum spiritualiter sentire: quoniam dominus spiritus est, & beatus vir qui sperat in eo. Item consequenter. In illo sacramento Christus est: quia corpus Christi est. Non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Quid apertius quid manifestius, quid diuinius? Ait enim. In illo sacramento Christus est. Non enim ait, ille panis & illud vinum Christus est, quod si diceret, Christum corruptibilem (quod absit) & mortalitati subiectum pos-

74
Matt. 26

Psal. 33

SANGVINE DOMINI.

caret. Quicquid enim in illa esca vel cernit vel gusta-
 tur corporaliter, corruptibilitati constat obnoxium
 esse. Addit, quia corpus Christi est. Insurgis & dicis. Ec-
 ce manifeste illum panē, & illum potum corpus esse
 Christi confitetur. Sed autē de quemadmodum subiū-
 gitur. Non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Nō
 igitur sensum carnis adhibeas. Nihil enim secundum
 eum hic decernitur. Est quidem corpus Christi, sed
 non corporale, sed spirituale. Est sanguis Christi, sed
 non corporalis, sed spiritualis. Nihil igitur hic corpo-
 raliter, sed spiritualiter sentiendum. Corpus Christi
 est, sed non corporaliter, & sanguis Christi est, sed nō
 corporaliter. Item consequenter: Vnde & Apосто-
 lus (inquit) de typo eius ait: Quia patres nostri escam 1. Cor. 10.
 spiritualem manducaverunt, & potum spiritualem
 biberunt. Corpus enim dei corpus spirituale est, cor-
 pus Christi corpus diuini est spiritus: quia spiritus,
 Christus est, vt legimus in Threnis: Spiritus ante faci-
 em nostram Christus dominus: Thren. 4
 Luculentissime san-
 guinis & corporis Christi mysterium, quemadmo-
 dum debeamus intelligere, docuit. Cum enim dixis-
 set patres nostros escam spiritualem manducasse, &
 potum spiritualem bibisse, cum tamen māna illud qđ
 comederunt, & aquā quam biberunt corporea fuisse
 nemo est qui dubitet: adiungit de mysterio quod in
 ecclesia nunc agitur, definiens secundum quid corpus
 sit Christi. Corpus em̄ dei (inquiēs) corp⁹ est spiritu-
 ale. Deus utiq; Christus, & corpus quod sumpsit de
 Maria virgine, quod passum, quod sepultū est, quod
 resurrexit, corpus utiq; verum fuit, idem quod visibi-

BERTRAM DE CORP. ET

le. atque palpabile manebat. At vero corpus quod
 mysterium dei dicitur, non est corporale sed spiritua-
 le. Quod si spirituale, iam non visibile neque palpabi-
 le. Hinc beatus Ambrosius subiungit. Corpus inqui-
 ens Christi, corpus est diuini spiritus. Diuinus autem
 spiritus, nihil corporeum, nihil corruptibile, nihil pal-
 pabile quod sit existit. At hoc corpus quod in ecclesia
 celebratur, secundum visibilem speciem & corrupti-
 bile est & palpabile. Quomodo ergo diuini spiritus
 corpus esse dicitur? Secundum hoc utique quod spirituale
 est. i. secundum quod inuisibile consistit, & impalpabile
 ac per hoc incorruptibile. Hinc in consequentibus. Quia
 Threno 4 spūs Chr̄s, vt legim⁹. Spūs ante faciē nr̄am Chr̄s dñs.
 Patent ostendit secundū quod habeatur corpus Chr̄i, vi
 delictet sedm̄ id quod sit in eo spūs Chr̄i id ē diuini potē-
 tia verbi, quę non solū animā pascit, verū etiā purgat.
 Prop̄ quod ip̄e dicit author cōsequent̄. Deniq; cor nr̄m
 esca ista cōfirmat, & potus iste lētificat cor hoīs, vt p̄-
 pheta cōmemorauit. Nū esca corporalis cor hoīs cō-
 firmat, & pot⁹ corporeus lētificat cor hoīs: Sed vt oñ-
 deret quod esca, vel qui potus sint de quibus loquitur, ad-
 didit signanter, esca ista, vel potus iste. Quę ista vel quod
 iste: Corpus nimirum Christi, corpus diuini spiritus,
 & (vt apertius inculcetur) spiritus Christus, de quod legit:
 Spūs ante faciē nostrā Christus dñs. Quibus omni-
 bus euidenter ostenditur, nihil in esca ista, nihil in potu isto
 corporaliter sentiendū, sed totū spiritualiter attendē-
 dū. Non em̄ anima quę corde hominis p̄sentiloco si-
 gnificat, vel esca corporea, vel potu corporeo pascit,
 sed verbo dei nutritur ac vegetatur. Quod apertius in

SANGVINE DOMINI.

libro. 5. sacramentoꝝ doctor idē affirmat. Nō iste panis est inquit qui vadit in corpus, sed ille panis vitę æternę, qui animę nostrę substantiã subministrat. Et quia nō de cōmuni pane dixerit hoc sanctus Ambrosius, verū de pane corporis Christi, sequētia lectionis manifestissime declarant. Loquitur em̄ de pane quotidiano, quē credētes sibi postulāt dari, & idcirco subiungit: Si quotidianus est panis, cur post annū illum sumis, quē admodū Græci in oriente consuerunt? Accipe ergo quotidie quod quotidie tibi proffit, sic viue vt quotidie merearis accipere. Ergo manifestū de q̄ pane loquitur: de pane videlicet corporis Christi, qui non ex eo quod vadit in corpus, sed ex eo quod panis sit vitę æternę, animę nostrę substantiam fulcit. Huius doctissimi viri autoritate perdoceatur, quod multa differētia separant corpus in q̄ passus est Christus, & sanguis quem pendens in cruce de latere suo profudit, & hoc corpus quod in mysterio passionis **CHRISTI** quotidie à fidelibus celebratur, & ille quoque sanguis qui fidelium ore sumitur, mysterium sit illius sanguinis quo totus redemptus est mundus. Iste nanque panis & iste potus non secundū quod videntur, corpus siue sanguis existunt Christi, sed secundum quod spiritualiter vitę substantiã subministrāt. Illud vero corpus in quo semel passus ē Chrs, nō aliã speciem præferbat q̄ in qua cōsistebat. Hoc em̄ erat vere quod videbatur, quod tangebatur, quod crucifigebatur, quod sepeliebatur. Similiter sanguis illius de latere manans, non aliud apparebat exterius, & aliud interi⁹ obuelabat. Verus itaq; sanguis de vero corpe

BERTARM. DE CORP. ET

profluebat, ast nunc sanguis Christi quem credentes
edibunt, & corpus quod comedunt, aliud sunt in spe-
cie, & aliud in significatione. Aliud quod pascunt cor-
pus esca corporea, & aliud quod faginant mentes æ-
ternæ vitæ substantia. De qua re Beatus Hierony-
mus in commentario epistolæ Pauli ad Ephesios ita
scribit: Dupliciter sanguis Christi & caro intelligi-
tur: Vel spiritualis illa atq; diuina de qua ipse dicit:

1^{oh}. 6. Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est po-
tus: vel caro quæ crucifixa est, & sanguis qui militis
effusus est lancea. Non parua doctor iste differentia
corporis & sanguinis Christi fecit distinctionē. Nan-
que dum carnem vel sanguinem quæ quotidie sumū-
tur à fidelibus spiritualia dicit esse (at vero caro quæ
crucifixa est & sanguis qui militis effusus est lancea,
non spiritualia esse dicuntur neq; diuina) patēter insi-
nuat quod rātum inter se differunt, quātum differūt
spiritualia & corporalia, visibilia & inuisibilia, diuina
atq; humana, & quod à se differunt, non idem sunt.
Differunt autem caro spiritualis quæ fidelium ore su-
mitur, & sanguis spiritualis, qui quotidie credentibus
potāndus exhibet, à carne quæ crucifixa est & sanguine qui
militis effusus est lancea, sicut autoritas præsentis vi-
ri testificat. Non idē igit sunt. Illa namq; caro quæ cru-
cifixa est, de virginis carne facta est, ossibus & neruis
compacta, & humanorum membrorum liniamen-
tis distincta, rationalis animæ spiritu viuificata in p-
priam vitam, & congruentes motus. At vero ca-
ro spiritualis quæ populū credentem spūaliter pascit
secundū speciem quam gerit exterius frumētī granis

SANGVINE DOMINI.

manu artificis consistit, nullis neruis ossibusq; cōpa-
cta, nulla membrorū varietate distincta, nulla ratio-
nali substātia vegetata, nullos proprios potēs mot^o
exercere. Quicquidē in ea vite præbet substantiam
spiritualis est potentia, & inuisibilis efficientia diuin-
gēq; virtutis. Atq; aliud longe cōsistit secūdm quod
exterius conspicitur, atq; aliud secūdm quod in m y-
sterio creditur. Porro caro Christi quæ crucifixa est,
nō aliud exterius q̄ quod interius erat, ostēdebat: q̄
vera caro veri hominis exitebat, corpus utiq; verū
in veri corporis specie consistēs: Considerandū quo-
que q; in pane illo non solum corpus Christi, verum
corpus etiam in eum credentis populi figuretur, vn-
de multis frumenti granis conficitur: quia corpus po-
puli credētis multis per verbum Christi fidelibus au-
gmentatur. Qua de re sicut mysterio panis ille Chri-
sti corpus accipitur, sic etiam in mysterio mēbra po-
puli credentis in Christū intimātur. Et sicut non cor-
poraliter, sed spiritualiter panis ille credentium cor-
pus dicitur, sic quoq; Christi corpus nō corporaliter,
sed spiritualiter necesse est intelligatur. Sic & in vino
qui sanguis Christi dicitur, aqua misceri iubetur, nec
vnum sine altero permittitur offerri. Quia nec popu-
lus sine Christo, nec Christus sine populo, sicut nec ca-
pur sine corpore, vel corpus sine capite valet existere
Aqua deniq; in illo sacramento, populi gestat imagi-
nem. Igitur si vinum illud sanctificatum per ministro-
rum officium in Christi sanguinē corporaliter con-
uertitur, aqua quoq; quæ pariter admixta ē, in sangui-
nem populi credentis necesse est corporaliter conuer

BERTRAM. DE CORP. ET

tatur: Vbi namq; vna sanctificatio est, vna consequenter operatio, & vbi par ratio, par quoq; cōsequitur mysterium. At videamus in aqua secundum corpus nihil esse conuersum, consequenter ergo & in vino nihil corporaliter ostensum. Accipitur spiritualiter quicquid in aqua de populi corpore significatur. Accipiat ergo necesse est spiritualiter, quicquid in vino de CHRISTI sanguine intimatur. Item: Quæ à se differunt, idem non sunt. Corpus Christi quod mortuum est & resurrexit & immortale factum, iam non moritur, & mors illi ultra non dominabitur, æternum est, nec iam passibile. Hoc autem quod in ecclesia celebratur temporale est non æternum, corruptibile est, non incorruptum, in via est, non in patria. Differunt igitur à se, quapropter non sunt idem, quod si non sunt idem, quomodo verum corpus CHRISTI dicitur, & verus sanguis? Si enim corpus Christi est, & hoc dicitur vere: quia corpus Christi est, in veritate corpus Christi est: & si in veritate corpus Christi est, & corpus Christi incorruptibile est, & impassibile est ac per hoc æternum. Hoc igitur corpus Christi quod agitur in ecclesia, necesse est vt incorruptibile sit & æternum. Sed negari non potest corrupti quod per partes commutatum dispartitur ad sumendum, & dentibus commolitur in corpus traicitur. Sed aliud est quod exterius geritur, aliud vero quod per fidem creditur. Ad sensum quod pertinet corporis corruptibile est, quod fides vero credit, incorruptibile. Exterius igitur quod apparet non est ipsa res sed imago rei, mente vero

SANGVINE DOMINI.

quod sentitur & intelligitur veritas rei. Hinc Beatus Augustinus in euangelium Iohannis expositione dum de corpore CHRISTI loqueretur & sanguine sic ait: Manducauit & Moyses manna, manducauit & Aaron, manducauit & Phinees, māducauerunt ibi multi qui Deo placuerunt & mortui non sunt. **Quare?** Quia visibilem cibum spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt, vt spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accipimus visibilem cibum, sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti. Item in posterioribus. Hic est panis qui de cælo descendit. Hunc panem significauit manna, hunc panem significauit altare dei. Sacramenta illa fuerunt, in signis diuersa sunt, in re quæ significatur paria sunt. Apostolum Paulum audi: Nolo vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moysē baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eādē escam spirituale mādūcauerunt, & oēs eundē potū spiritalē biberunt. Spirituale vtiq; eandem, nam corporalem alteram. Quia illi manna, nos aliud. Spirituale vero quam nos. Et adiungit: Et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Aliud illi, aliud nos, sed specie visibili, quod tamen hoc idem significaret virtute spiritali. **Quomodo enim eundem potum?** Bibebant inquit de spiritali sequenti petra. Petra autem erat Christus. Inde panis, vnde potus. Petra Christus in signum, verus Christus in verbo & in carne. Item: Hic est panis de cælo descēdens, vt si qs ex ipso mādu

1. Cor. 10.

Ibidem.

BERTRAM. DE CORP. ET

cauerit nō moriatur, sed quod perinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum. Qui manducat intus non foris. Qui manducat in corde, non qui præmit dente. Item in posterio rib⁹ verba saluatoris introducens ita dicit: Hoc vos scandalizat, quia dixi, carnem meam do vobis manducare, & sanguinem meum bibere? Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius. Quid est hoc? Hinc soluit quod illos mouerat, hinc aperuit vnde fuerant scandalizati. Illi enim putabant cum erogaturum corpus suum. Ille autem dixit se ascensurū in celū, vtiq; integrū. Cum videritis filiū hominis ascendentem vbi erat prius: certe vel tunc videbitis: quia nō eo modo quō putatis erogat corpus suum: certe vel tunc intelligetis quia gratia eius non consumitur moribus. Et ait: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest. Et pluribus interpositis, rursus adiicit: Quisquis autē (inquit Apłs) spiritum Christi non habet, hic non est eius. Spiritus ergo est qui viuificat, caro autē non prodest quicq;. Verba quę ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Quid est spiritus & vita sunt? spiritualiter intelligenda sunt. Intellexisti spiritualiter spiritus & vita sunt. Intellexisti carnaliter, etiam sic illa spiritus & vita sunt, sed tibi non sunt. Huius auro ritate doctoris verba domini tractantis de sacramento sui corporis & sanguinis manifeste docemur, & illa verba domini spiritualiter, & non carnaliter intelligenda sunt. Sicut ipse ait: Verba quę ego loquor vobis, spiritus & vita sunt. Verba vtiq; de sua carne manducanda, & de suo sanguine bibendo. Inde enim

Ioh. 6.

Ibidem.

1. cor. 3.

Ioh. 6.

SANGVINE DOMINI.

Idquebatur vnde discipuli fuerant scandalizati. Ergo
vt non scandalizarentur, reuocat eos diuinus magi-
ster de carne ad spiritum, de corporea visione ad in-
telligentiam inuisibilem. Videmus ergo, esca illa cor-
poris domini, & potus ille sanguinis eius, secundum
quid vere corpus eius, & vere sanguis eius existunt.

Videlicet secundum quod spiritus & vita sunt. Item:
Quæ idem sunt, vna definitione comprehenduntur.

De vero corpore Christi dicitur quod sit verus deus
& verus homo. Deus qui ex patre deo ante secula na-
tus, homo qui in fine seculi ex Maria virgine genitus.

Hæc aut dum de corpore Christi quod in ecclesia per
mysterium geritur dici non possunt, secundum quæ-
dam modum corpus Christi esse cognoscitur. Et mo-
dus iste in figura est & imagine, vt veritas res ipsa sen-
tiatur. In orationibus quæ post mysterium sangui-
nis corporisq; Christi dicuntur, & à populo responde-
tur amen, sic sacerdotis voce dicitur: Pignus æternæ
vitæ capientes humiliter imploramus, vt quod ima-
gine contingimus sacramenti, manifesta participati-
one sumamus. Et pignus enim & imago alterius rei
sunt, id est, non ad se, sed ad aliud aspiciunt. Pignus em̄
illius rei est pro qua donatur. Imago illius cuius simi-
litudinem ostendit. Significant enim ista rem cuius
sunt, non manifeste ostendunt. Quod cum ita est, appa-
ret quod hoc corpus & sanguis pignus & imago rei
sunt futuræ, vt quod nunc per similitudinem ostendi-
tur, in futuro per manifestationem reueletur. Quod
si nunc significant, in futuro aut patefacient, aliud est
quod nunc geritur, aliud quod in futuro manifesta-

BERTRAM DE CORP. ET

bitur. Qua de re & corp^o Christi & sanguis est, quod ecclesia celebrat sed tanq̄ pignus, tanq̄ imago. Veritas vero erit, cū iā nec pignus, nec imago, sed ipſus rei veritas apparebit. Item alibi: Perficiant in nobis dñe quesumus tua sacramenta quod continent, vt quæ nunc specie gerimus, reā veritate capiamus. Dicit q̄ in specie gerantur ista in veritate, id est, per similitudinem, non per ipſius rei manifestationem. Differunt aut̄ à se species & veritas. Quapropter corpus & sanguis, quod in ecclesia geritur, differt ab illo corpore & sanguine, quod in Christi corpore per resurrectionem, iam glorificatū cognoscitur. Et hoc corpus pignus est & species, illud vero ipsa veritas. Hoc em̄ geritur, donec ad illud perueniatur. Vbi vero ad illud peruentum fuerit, hoc remouebitur. Apparet itaque quod multa intra se differentia separantur, quantum est inter pignus & eam rem pro qua pignus traditur: & quantum inter imaginem, & rem cuius est imago: & quantum intra speciem & veritatem. Videmus itaq; muta differentia separari mysterium sanguinis & corporis Christi quod nunc à fidelibus sumitur in ecclesia, & illud quod natum est de Maria virgine, qđ passum, quod sepultum, quod resurrexit, quod celos ascendit, quod ad dexteram patris sedet. Hoc nanq; quod agitur in via, spiritualiter est accipiendum. Quia fides quod non videt credit, & spiritualiter pascit animam & lætificat cor, & vitam præbet æternam, & incorruptionem: dum non attenditur quod corpus pascit, quod dente premitur, quod per partes

SANGVINE DOMINI.

comminuitur, sed quod in fide spiritualiter accipitur. At vero corpus illud in quo passus est & resurrexit **CHRISTVS**, proprium eius corpus existit, de virginis Mariæ corpore sumptum, palpabile, seu visibile etiam post resurrectionem, sicut ipse discipulis ait: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum. Luc. 24. Palpate & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Audiamus etiam quid beatus Fulgentius in libello de fide dicat: Firmissime tene, & nullatenus dubites ipsum unigenitum deum verbum carne factum, se pro nobis obtulisse sacrificium, & hostiam deo in odorem suauitatis. Cui cum patre & spiritu sancto à Patriarchis, à Prophetis & sacerdotibus tempore veteris testamenti animalia sacrificabantur, & cui nunc idem tempore noui testamenti, cum patre & spiritu sancto, cum quibus illi est vna diuinitas, sacrificium panis & vini, in fide & charitate, sancta catholica ecclesia per vniuersum orbem terrarum offerre non cessat. In illis enim carnalibus victimis significatio fuit carnis **CHRISTI** quam pro peccatis nostris & ipse sine peccato fuerat oblaturus, & sanguis quem erat effusus in remissionem peccatorum nostrorum. In isto autem sacrificio gratiarum actio atque commemoratio est carnis **CHRISTI** quam pro nobis obtulit, & sanguinis quem pro nobis idem deus effudit. De quo beatus Paulus apostolus dicit in Actibus apostolorum capite vigesimo: Attendite vobis & vniuerso

BERTRAM. DE CORP. ET

gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos re-
 gere ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. In il-
 lis ergo sacrificiis quid nobis esset donandum, figu-
 rate significabatur. In hoc autem sacrificio quid iam
 nobis donatum sit, euidenter ostenditur. Dicens q̄ in
 illis sacrificiis quid nobis esset donandum significa-
 batur, in isto vero sacrificio quid sit donatum com-
 memoretur, patenter innuit, quod sicut illa figuram
 habuere futurorum, sic & sacrificium figura sit præ-
 teritorum. Quibus dictis quanta differentia sit inter
 corpus in quo passus est Christus, & hoc corp⁹ quod
 pro eius passionis cōmemoratione siue mortis sit, e-
 uidentissime declarauit. Illud nanq; proprium & vere
 nihil habens in se vel mysticum, vel figuratū: hoc ve-
 ro mysticū, aliud exterius per figurā ostentans, aliud
 interius per intellectum fidei representās. Ponamus
 adhuc vnum patris Augustini testimoniū, quod & di-
 ctorū fidem nostrorū astruat, & sermonis marginem
 ponat. In sermone quem fecit ad populū de sacramē-
 to altaris, sic inquit: Hoc quod videtis in altari dei, iam
 trāsacta nocte vidistis, sed quid esset, quid sibi vellet,
 q̄ magnæ rei sacramentum contineret, nondum au-
 distis. Quod ergo videtis, panis est & calix, quod vo-
 bis etiam oculi vestri renuntiant: quod autem fides
 vestra postulat instruenda, panis est corpus Chri, ca-
 lix ē sanguis Christi. Breuiter quidem hoc dictum est
 quod fide forte sufficiat, sed fides instructionem desi-
 derat. Dicit em̄ Propheta: Nisi credideritis, non intelli-
 getis. Potestis ergo dicere mihi, præcepisti vt creda-
 mus, ex pone vt intelligamus, Potest em̄ animo cuius

SANGVINE DOMINI.

piam cogitatio talis oboriri. Dominus noster Iesus
 Christus nouimus vnde acceperit carnem, de virgine
 scilicet Maria, infans lactatus est, nutritus est, creuit,
 ad iuuenilem ætatem perductus est, à Iudæis persecu-
 tionem passus est, ligno suspensus est, interfectus est,
 de ligno depositus est, sepultus est, tertio die resurre-
 xit, quo die voluit in celum ascendit, illic leuauit cor-
 pus suum, inde venturus est iudicare viuos & mortuo-
 s, ibi est modo sedens ad dexteram patris. Quomo-
 do corpus eius? & calix vel quod habet calix, quõ eius
 est sanguis? Ista fratres ideo dicuntur sacramenta, quia
 in eis aliud videtur & aliud intelligitur: quod videtur
 speciem habet corporalem, quod intelligitur, fructũ
 habet spiritualem. Ista venerabilis autor dicēs, instruit
 nos quid de proprio corpore domini, quod de Ma-
 ria natum, & nũc ad dexteram patris sedet, & in quo
 venturus est iudicare viuos & mortuos, & quid de
 isto quod super altare ponitur, & populo participa-
 tur, sentire debeamus. Illud integrũ est, neq; vlla secti-
 one diuiditur, nec vllis figuris obuelatur. Hoc vero
 quod supra mensam domini continetur, & figura est,
 quia sacramentum est: & exterius quod videtur speciẽ
 habet corpoream, quã pascit corpus: interius vero quod
 intelligitur, fructum habet spiritualem, qui viuificat
 animam. Et de hoc mystico corpore volens aliquid
 apertius & manifestius loqui, sic dicit in consequenti-
 bus: Corpus ergo Chri si vultis intelligere, Apосто-
 lum audite dicentem: Vos estis corpus Christi & mem-
 bra: Si ergo estis corpus Christi & membra, mysteri-
 um vestrum in mensa domini positum est, mysteriũ

1. Cor. 10.

BERTRAM DE CORP. ET

domini accipitis. Ad id quod estis, amen respondetis,
 & respondendo subscribitis. Audis ergo corpus Christi,
 & respondes amen: Esto membrum corporis Christi,
 ut verum sit amen. Quare ergo in pane? Nihil
 hic de nostro afferamus, ipsum Apostolum dicentem
 audiamus, cum de isto sacramento loqueretur ait:
 Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Et reliqua:
 Sanctus Augustinus satis nos instruit, & sicut in pane
 super altare positum corpus Christi signatur, sic etiam
 & corpus accipientis populi: ut euidenter ostendat,
 quod corpus Christi proprium illud existat, in quo
 natus de virgine, in quo lactatus, in quo passus, in
 quo mortuus, in quo sepultus, in quo resurrexit, in quo
 caelos ascendit, in quo patris ad dexteram sedet, in quo
 venturus est ad iudicium. Hoc autem quod supra mensam
 dominicam positum est, mysterium continet illius,
 sicut etiam identidem mysterium continet corporis
 populi credentis, Apostolo testante: Vnus panis, vnum
 corpus, multi sumus in Christo. Animaduerrat clarissime
 princeps sapientia vestra, quod positus sanctarum
 scripturarum testimoniis, & sanctorum patrum dictis
 euidentissime monstratum est, quod panis qui corpus
 Christi, & calix qui sanguis Christi appellatur, figura sit
 quia mysterium: & quod non parua differentia sit inter
 corpus quod per mysterium existit, & corpus quod
 passum est, & sepultum, & resurrexit. Qui hoc proprium
 saluatoris corpus existit, nec in eo vel aliquam figuram,
 vel aliquam significatio, sed ipsa rei manifestatio cognoscitur,
 & ipsius visionem credentes desiderant: quoniam
 ipsa ipsum est caput nostrum, & ipso viso satiabitur

1. Cor. 10.

SANGVINE DOMINI.

desiderium nostrum. Quoniam ipse & pater vnum
 sunt, non secundum quod corpus habet saluator, sed
 secundum plenitudinem diuinitatis, quæ habitat in
 homine CHRISTO. At in isto quod per mysteriũ
 geritur, figura est non solum proprii corporis Chri-
 sti, verum etiam credentis in Christum populi. Vtri-
 usq; nãq; corporis, id est, & Christi quod passum est
 & resurrexit, & populi in Christo per baptismum re-
 nati atq; de mortuis viuificati, figuram gestat. Adda-
 mus etiam q̄ iste panis & calix, qui corpus & sanguis
 Chri nominatur, memoriam repræsentat dominicæ
 passionis, siue mortis, quemadmodũ ipse in euange-
 lio dixit: Hoc facite in meam commemorationem. Mat. 26;
 Quod exponens apostolus Paulus ait: Quotiescun-
 que manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, 1. Cor. 11;
 mortem domini annuntiabitis donec veniat. Doce-
 mur à saluatore, nec non à sancto Paulo apostolo, q̄
 iste panis & iste sanguis qui super altare ponitur, in fi-
 guram siue memoriam dominicæ mortis ponatur,
 vt quod gestum est in præterito, presenti reuocet me-
 moriæ: vt illius passionis memores effecti, per eam ef-
 ficiamur diuini muneris consortes, per quam sumus
 à morte liberati. Cognoscentes quod vbi perueneri-
 mus ad visionẽ Christi, talibus non opus habebimus
 instrumentis, quibus admoneamur quid pro nobis
 immensa benignitas sustinuerit. Qm̄ ipsum facie ad
 faciem contemplantes, non per exteriorem tempora-
 lium rerum admonitionem cõmonebimur, sed per
 ipsius contemplationẽ veritatis aspiciemus, quemad-
 modum nostrę salutis auctori gratias agere debeam⁹

BERTRAM. DE CORP. ET

Nec ideo quoniam ista dicimus putetur in mysterio
sacramenti, corpus domini vel sanguinem ipsius nō
à fidelibus sumi, qñ fides non quod oculis videt, sed
quod credit accipit: Qm̄ spiritualis est esca, & spūalis
potus, spiritualiter animā pascens, & æternæ satieta-
tis vitam tribuens, sicut ipse saluator mysterium hoc
10h.6. cōmendans loquitur: Spiritus est qui uiuificat, nam
caro nihil, pdest. Imperio vestræ magnitudinis pare-
re cupiētes, præsumpsi paruus rebus de non minimis
disputare: non sequentes estimationis nostræ præ-
sumptionem, sed maiorum intuentes autoritatem, q̄
si probaueritis catholice dicta, vestræ meritis fidei
depurate: Quæ deposita regalis magnificentiæ
gloria non erubuit ab humili quærere re-
sponsum veritatis. Sin aut minus pla-
cuerint, id nostræ deputetur insipi-
entia. Quæ quod optauit, mi-
nus efficaciter voluit
explicare.

**Bertrami de corpore & sanguine
domini liber explicat.**

DE COR

PORE ET SANGVI-

NE DOMINI DIVI AVGV- STINI SENTENTIA.

TOTUM ergo quod oblatione dominici corporis & sanguinis agitur, mysterium est. Aliud enim videtur, aliud intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem, quod intelligitur fructum habet spiritualement. Sciendum vero est, quod eundem calicem dominici sanguinis iuxta obseruantiam ecclesie catholice apostolis traditam, nisi mixtum aqua offerri non licet: quia vnum sunt in redemptionis nostre mysterio cum ait: Non bibam a modo de hoc genere vitis. Et de latere eius quod in lancea transfixum est, aqua cum sanguine egressa, vinum de vera carnis eius vite cum aqua expressum ostendit. Hec sunt enim sacramenta ecclesie, sine quibus ad vitam, que vera vita est, non intratur. Ille sanguis in remissionem fusus est peccatorum, aqua illa salutare temperat poculum: hanc & lacrum prestat & potum. Hoc totum dominice oblationis mysterium quanta pietate & amore agendum sit, commendat ipse do

Matt. 26

AUGUSTINVS

- Matt. 26* minus dicendo: Hęc quotiescunq; feceritis, in memoriã faciatis. Quod exponēs Apostolus ad *Corin-*
2. Cor. 11. thios, ait: Quotiescunq; em̄ manducabitis panē hunc & calicem bibetis, mortē dñi annuntiabitis, donec veniat. Illius ergo panis & calicis oblatio, mortis Christi est commemoratio & annuntiatio, quæ non tam verbis, quàm ipsis mysticis rebus agitur, per quæ nostris mentibus mors illa pretiosa altius & fortius cõmendatur. Quid est enim mortis Christi commemoratio, nisi charitatis eius commendatio? quam nobis beatus euangelista Iohannes commendans, ait: Sciens Iesus quia venit hora eius vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos, id est, vsq; ad mortem eum dilectio illa perduxit: quia tantum dilexit eos, vt moretur propter eos. Hoc enim testatus est, dicens: *Ioh. 13.* Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suã ponat quis pro amicis suis. Propterea & iturus ad passionem, & per resurrectionis atq; ascensionis gloriam discessurus è mundo, hoc sacramentum vltimū discipulis tradidit, vt memoriam tantę charitatis, per quam solam saluamur, arctius eorum mentibus infingeret, quatinus semper memores simus & quales & quãtum ab eo dilecti sumus, ne de nobis gloriemur quantum vt de illo speremus, quod vtrunq; diligenter Apostolus exponit, & inculcat dicens, *Rom. 5,* Vt quid em̄ Christus cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Et post paululū dicitur. Commendat autem (inquit) suam charitatem deus in nobis: qm̄ si cum adhuc infirmi & pctōres essemus,

DE CORP. ET SANG. DOM.

Christus pro nobis mortuus est, multo magis iustificati nūc in sanguine ipsius, salui erim⁹ ab ira per ipm. Hoc ergo agendum, hoc frequentandum, hoc cōmendauit ecclesiæ, quousq; veniat in fine seculi, qñ erit sanctorum requies, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore confociatur ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iam in ipsa perfectione salutis aternæ cum tradetur regnum deo & patri, vt illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis nullis mysteriis corporalibus egeamus. Erat enim antea secundum ordinem Aaron Iudæorum sacrificium in victimis pecorum, & hoc in mysterio. Nondum nanq; erat sacrificium corporis & sanguinis domini: quod fideles norunt & qui euangelium legunt. Quod sacrificium nunc diffusum est toto orbe terrarum per eum, de quo scriptum est. psal. 109. Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Et hoc de domino IESV CHRISTO dictum est: quia voluit esse salutem nostram in corpore & sanguine suo, quæ cōmendauit nobis de humilitate sua. Nisi em̄ esset humilis, non manducaretur, nec biberetur. Respice altitudinem ipsius. In principio erat verbū, loh. 1. & verbū erat apud deū, & deus erat verbū. Ecce cibus sempiternus, sed māducant angeli, māducant supnæ virtutes, māducant celestes spūs, māducāt & sagineāt, & integrū manet, qd eos faciat, & legitimat. Quis autē homo puenire posset ad illum cibū? vñ cor idoneum illi cibo: oportebat ergo vt mens illa lactesceret, vt paruulis proueniret. Vnde fit cibus lac: vnde cibus

in hac conuertitur nisi per carnem traiciatur? Nam mater hoc facit, quod manducat mater, hoc māducat infans. Sed quia infans est minus idoneus qui pane vescat, ipsum panē mater incarnat, & per humilitatē mamillæ in lactis succum, de ipso pane pascit infantem. Quomodo ergo de ipso pane pascit nos sapientia dei: quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Videte ergo humilitatem, quia panem angelorum manducauit homo, vt scriptum est: Panem cæli dedit eis: panem angelorum māducauit homo, id est, verbum istud quo pascūtur angeli sempiternū, quod est æquale patri, manducauit homo: quia cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem deo. Saginātur illo angeli, sed semetipsum exinaniuit, vt māducaret panem angelorum homo: formam serui accipiens, in similitudinem homo factus, & habitu inuentus vt homo, humiliavit se factus obediens vsq; ad mortem, mortem autē crucis: vt iam de cruce cōmendaretur, caro & sanguis dñi nouum sacrificiū, quando loquebatur dñs noster Iesus Christus de corpore suo. Nisi (inquit) quis manducauerit carnem meā, & biberit sanginem meum, non habebit in se vitā. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Intellectus spiritualis credētem saluum facit: quia litera occidit: spiritus est qui viuificat. Discipuli enim eius qui eum sequebantur expauerunt, & exhorruerunt sermonem, non intelligentes, & putantes nescio quid durum dicere dominum nostrum Iesum Christum, quod carnem eius quam videbant manducaturi erāt, & sanguinem bi-

Ioh. 1.

psal. 77.

Ioh. 6.

DE CORP. ET SANG. DOM.

bituri, & non potuerunt tolerare. Sed ipse cum com-
mēdaret ipsum corpus suū, & sanguinē suum accepit
in manus suas, quod norunt fideles, & ipse se porta-
bat quodammodo cum diceret: hoc est corpus meū.
Quia cum commendat corpus & sanguinem suum,
humilitatem suam cōmendat. Ipsam enim humilita-
tem suam, docuit dominus noster in corpore & san-
guine suo sapientia dei quam videbimus facie ad fa-
ciem, & omnes videbimus, & nemo zelabit, omni-
bus se exhibet, & integra est, & casta est omnibus: illi
mutantur in eam, & ipse in eos non mutatur. Ipse est
veritas, ipse est deus. Veritas est, verbū dei est, sapien-
tia dei est, per quem facta sunt omnia, qui dixit. ^{Ioh. 10.} ^{10.} ^{10.}
Potestatem habeo ponendi animam meā. Ipsa est humili-
tas dñi nostri Iesu Christi, ipsa multum cōmendatur
hominibus. Ad ipsam nos hortatur, vt viuamus, sicut
dicitur in Canticis canticorū. Venies, & pertransies.
Ab initio fidei venturi sumus facie ad faciē, sicut scri-
ptū est: Dilectissimi filij dei sumus, & nondū apparui-
it quid erimus. Scimus qm̄ cum apparuerit, similes ei ^{1. Cor. 13.}
erimus: qm̄ videbimus eum sicuti est. Videmus nunc
per speculum in enigmate, tūc autem facie ad faciem.
Antequam ergo videamus facie ad faciem, quod vi-
dent angeli, opus est nobis accedere ad hanc humili-
tatem, & adhærere huic humilitati, quam commen-
dat nobis dñs noster Iesus Christus, cum cōmendat
corpus & sanguinem suum celebrare. Quam humili-
tatē pro nobis suscipere dignatus ē, cum verbū caro
factum est. Accedite ergo ad eum, & illuminamini.
Accesserunt Iudæi, vt tenebrarentur, accesserunt enī

ad illum, vt crucifigerent. Nos ad eum accedamus, vt corpus & sanguinem eius accipiamus: illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando & bibendo crucifixum, illuminamur. Ecce gētibz datur crucifixus Christus, vnde accedunt gentes fide sectando, corde inhiando, charitate currendo, pedes tui, charitas est, duos pedes, id est, dilectionem dei & proximi habe, vt non sis claudus, & istis duobus pedibus curre ad dñm. Sed dicit aliquis, quomodo ad eū accedo: tantis malis, tantis peccatis oneratus sum, tanta scelera clamāt de cōscientia mea, quō audeo accedere ad eum: quomodo? Si humiliaueris te per pœnitentiam, & emūdaueris cor tuū. Beati mundo corde: qm̄ ipsi deū videbunt. Aufer inde cupiditatū sordes, aufer labem auaritię, aufer tabem superstitionum, aufer sacrilegia & malas cogitatiōes, aufer odia, non dico solū aduersus amicū, sed etiā aduersus inimicū. Aufer illa quę dicit dominus in euangelio de corde procedere. De corde (inquit) enim exeunt cogitationes male, adulteria, fornicationes, immunditię, periuria, falsa testimonia, & reliqua quę coinquinant hominē: & age pœnitentiam. Pœnitentia autē & mūdicia cordis, facit te accedere ad deū, & recipere stolā priorē, quā pdidit prodigus filius, substantia quā a p̄e suo acceperat dissipata, cū meretricibus viuēdo luxuriose. Hęc autē substantia nobis est à deo accepta. Om̄e qđ viuimus, sapimus, cogitamus, in verba prumpimus, & in dissipatiōe hui⁹ substantię stolā pdidimus. i. vestē spūs sancti, vestē nuptialē, vestē innocentię, quā qui non habuerit, nō potest regis interesse conuiuio: quam hō bene conditus

Mat. 5.

Mat. 15.

DE CORP. ET SANG. DOM.

accepit: & à serpente male persuasus perdidit, quamq̃
in baptisinate recepimus, sed & post baptisma per
dignos penitentiae fructus gratiam dei percipimus.
Et occiditur nobis vitulus saginatus, qui pro pœni-
tentis immolatur salute, id est, ipse saluator: cuius q̃ti-
die carne pascimur, cruore potamur. Quotidie p̃r fili-
um recipit, semp̃ Ch̃s credētibz imolat, de quo d̃r:
Ite, adducite vitulū saginatum. i. prædicare occisum, Luc. 17.
& offerte in suo mysterio immolandū. Et quotidie
id est, peccatoribus mortuū credite. Et quotiescun-
que ei hostiā suæ passiois offertis, toties ad absoluti-
onem vestrā passione illius reparari confidite. Epu-
lemur itaq; id est, in remissionem peccatorū nostro-
rum, carnem & sanguinem eius fideliter credentes su-
mamus. Igitur sicut scriptum est: Gustare & videte, psal. 34.
qm̃ suavis est d̃ns, qui dixit: Nisi quis manducauerit
carnem meā, & biberit sanguinē meū, non habebit in Ioh. 6.
se vitam. Si aut̃ non intellexeris, quomodo non intel-
lexerunt qui dixerunt: quomodo ipse poterit nobis
dare carnem suam manducare? Sicut legitur in titulo
psalmi xxxiiij. immutabit faciē suam David. i. Chri-
stus, & recedet à te, & dimittet te, & abiet. Beatus aut̃
vir qui sperat in eo. Quisquis non sperat in d̃no mi-
ser ē, qui sperat in se aut in alio aliq̃ homine, & ille mi-
ser est. Vere magnus d̃ns, & misericordia eius. Vere q̃
nobis dedit manducare corpus suū: in quo tanta per-
pessus ē, & sanguinē bibere, q̃ est ppitiatio p̃ctōr̃ no-
stroz, q̃a in p̃ctis suis moriunt̃ qui p̃ eū deo nō recon-
ciliant: & non derelinquet oēs qui sperāt in eū. Iste est
modus humane iustitię, vt iuxta mortalis quantum-

libet proficiat, quia sine delicto esse nō potest, in hoc non delinquit, dum sperat in eum, in quo est remissio delictorum, quæ non fit nisi per sanguinem Christi. Grandis em̄ maiestas, & gr̄adis potentia est sanguis Christi, quo soluit manum diaboli, & redemit nos de manu ipsius inimici. Quomodo enim sunt aliqua animalia, & stringūt aliquid intra se inclusum, hoc dicitur & medici & physici, vt nisi factum fuerit à se non diuidetur, nec dimittit illud quod intrinsecus clausum tenet. Si autem missum fuerit oleum, statim dissoluitur, & quod strictum fuerat dissipatur, & diuiditur in partes, sic & manum durissimam diaboli soluit sanguis Christi. Nolebat nos dimittere diabolus, sanguinem suum fudit dominus quasi oleum misericordie & per ipsum nos liberauit. De hoc oleo misericordie Christi per Prophetam dicitur: Computrescit iugum à facie olei. Sub iugo quippe tenebamur diabolicæ dominationis, sed vncti sumus oleo spiritus sancti, quo de immaculata virgine conceptus & nat⁹ est Christus, per cuius sanguinem, & à iugo dñationis diabolicæ sumus redempti, & à peccatis omnibus emundati, vt dicit Iohannes apostolus: Sanguis Iesu Christi filij dei viui, emundat nos ab omni peccato. Sacramentū nanq; dominicæ passionis, & præterita nobis omnia in baptismo pariter pctā relaxauit, & quicquid quotidiana fragilitate post baptismum cōmissimus, eiusdem nostri redemptoris nobis gratia dimittit: maxime cum inter opera lucis quæ facimus, humiliter quotidie nostros illi cōfitemur errores, cum sanguinis illius sacramenta percepimus, cum dimittētes

Esa. 10.

Ioh. 1.

DE CORP. ET SANG. DOM.

debitoribus nostris nostra nobis debita dimitti precamur, cum passionis illius memores, libenter aduersa quęq; toleramus. Fidelis est deus qui non permittit nos tentari supra id quod possumus sufferre. Quicquid enim homo passus fuerit pro nomine Christi, & prospere vitę eternę & permanens tolerauerit, maior ei merces dabit. Qui si cesserit diabolo, cū illo condēnabitur. Sed opera misericordię cum pia humilitate impetrāt a dño, vt non pmittat seruos suos tētari, plusq; possint sustinere. Gustate & videte quā suavis est dñs: quā beatus vir q̄ sperat in eo. Et audiamus vera esse, magistrū diuinū redemptorē cōmendātem nobis pretiū nostrū, sanguinē suum. Locurus est nobis de corpore & sanguine suo, cōmendans talem escam & talem potū: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis. Et hoc dixit de vita. Quis alius q̄ ipse vita? Erit autem illi homini mors, non vita, qui mendacem putauerit vitam. Ergo de corpore ac de sanguine suo, dedit nobis salubrem refectiōnē. Manducant ergo qui manducant: & bibant, qui bibunt: esuriant, & sitiant: vitam manducant, vitam bibant: illud manduca: reficeris: sed sic reficeris, vt non deficiat, vnde reficeris. Illud bibere quod est nisi viuere: māduca vitam: bibe vitā: habebis vitam, & integra est vita. Tunc autem hoc erit, id est, vita vnicuiq; erit corpus & sanguis Christi. Si quod in sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritaliter manducetur, spiritaliter bibatur. Ad istam mensam quis nos inuitauit? & quid pręparauit? Inuitauit dñs seruos, & pręparauit eis cibum

Ioh. 6.

seipsum. Quis audeat manducare dominum suum?
 & tñ ait: Qui manducat me, & ipse viuet ppter me.
 10h. 6. Quando Christus manducat, vita manducatur: nec
 occiditur, vt manducetur, sed mortuos viuificat. Qñ
 manducatur reficit, sed non deficit. Non ergo timea-
 mus fratres māducare istū panem, ne forte finiamus
 illum, & postea quid manducemus, nō inueniamus.
 Manducet Christus: viuūt manducatus, quia resurre-
 xit occisus: nec qñ māducamus, de illo partes facim⁹.
 Et quidem in sacramento sic fit, & norunt fideles:
 quemadmodum manducant carnem Christi. Vnus-
 quisq; accipit partem suam: per partes māducatur, &
 manet integer totus. Per partes manducatur in sacra-
 mēto, & manet integer in cælo. Manet integer totus
 in corde tuo. Totus em̄ erat apud patrem, quādo ve-
 nit in virginem: impleuit illam, nec recessit ab illo. Ve-
 niebat in carnem, vt eum homines manducarent: &
 manebat integer apud patrem, vt angelos pasceret.
 Et quando Christus factus est homo, panem angelo-
 rum manducauit homo. Mysterium vestrū, in men-
 sa domini positum est. Mysteriū vestrum accipitis, &
 ad id quod estis, amen responderis: & respondendo
 subscribitis. Audis ergo corpus Christi, & respondes,
 amen. Vtinam teneat cor, qd dicit os: vtinā habeat fi-
 des, quod verbo respondes. Esto membrū corporis
 Christi, vt ver⁹ sit, amen. Mysteriū pacis vnitatis no-
 stræ, Christus in sua mensa consecrauit. Et quis alius,
 nisi ipse quotidie in sua mensa consecratur? deus em̄
 adest verbis suis euangelicis, sine quibus sacramentū
 non cōsecratur: & ipse sanctificat sacramentum suū.

DE CORP. ET SANG. DOM.

& facit seipsum, sicut ipse dicit: Hoc est corpus meū Mat. 26
quod pro vobis tradetur. Sicut enim ad verbum illi-
us vt primum iusserat, germinat terra herbam viren-
tem, & facientē semen, & lignum pomiferū, faciēs fru-
ctum iuxta genus suum: & impletur quotidie, quod
primū dixit: crescite, & multiplicamini. Quæ benedi- Gen. 12
ctio etiam nec post peccatum hoīs est obolita: ita &
verba illius qui totus vbique est, & semper est, etiam p-
peccatores prolata, in sanctificationē corporis & san-
guinis illius, per omēs mensas in catholica ecclesia, ro-
to terrarū orbe diffusa, pfectam vim obtinent, conse-
crandi corpus & sanguinē eis, qui dixit: Accipite &
manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis
tradetur. Et accipite, & bibite, hic est sanguis meus,
qui pro vobis & pro multis effundetur, in remissio-
nem peccatorum. Hæc quotiescunq; feceritis, in mei
memoriam facietis. Et sicut siue heretic^o siue schisma-
ticus, siue facinorosus quisq; in confessione sanctæ tri-
nitatis baptizet, non valet ille qui baptizatus est, à bo-
nis catholicis rebaptizari: ne confessio vel inuocatio
ranti nominis videatur adnullari: quia ipse est vt scri-
ptum est qui baptizat: qui discipulis suis iussit dicens:
Ite, docete omnes gentes: baptizātes eos in nomine
patris, & filij, & spiritus sancti. Ita & cuiuscūq; vel quilibet
cunq; meriti sacerdos, officii cōsecrationis sacramen-
torū corporis & sanguinis Chri secundum traditionē
exerceat, ipse est qui eadē sacramēta cōsecrat per ver-
ba sua, qui dixit: Accipite, comedite: hoc est corpus
meum, qd pro vobis tradetur. Accipite & bibite: hic
est sanguis meus, qui p vobis & pro multis effundet.

AUGUSTINVS

in remissionem peccatorum. Hæc quotiescunq; feceritis, in mei memoriam facietis. Qui autē accipit mysterium vnitatis, & non tenet vinculum pacis, nō mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc vnumquensq; fidelium corporis sanguinisq; dominici participem fieri, quando in baptisate membrum corporis Christi efficitur: nec alienari ab illius panis calicisq; cōsortio: & iam si anteq̄ panem illum comedat & calicem bibat, de hoc seculo in vnitate corporis Christi cōstitutus, abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipse hoc quod illud sacramentum viuificat, inuenitur. Et calix ac panis Christi non qualibet, sed certa consecratione mysticus fit nobis. Proinde quod ita non fit, quamuis sit panis & calix, alimentum est refectiois, non sacramentum religionis: nisi quod benedicimus, gratiasq; agimus domino in omni munere eius: non solum spiritali, verum etiam corporali. Nam & nos hodie accipimus visibilem cibum: sed aliud est sacramentū, quod præcessit in manna. Hunc panem significauit manna: hunc panem tribuit altare dei. Et bibebant inquit de potu spiritali, sequenti eos petra, petra autem erat Christus. Inde panis, inde potus, petra Christus in signo. Verus Christus, in verbo & carne. Et quomodo biberunt? percussa est petra virga bis. Gemina percussio, duo ligna crucis significat. Hic est ergo panis de cælo descendens: vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. Vnde dicit Apostolus: Calix benedictionis cui benedicimus: nonne cōmunica-

1. Cor. 10.

DE CORP. ET SANG. DOM.

tio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus,
 nonne participatio corporis domini est? Si quis man-
 ducauerit inquit dominus ex hoc pane, viuet in æter-
 num, & panis quem ego dabo, caro mea est, pro mū-
 ci vita. Que caro, quibusdam ad exitium est, sicut exti-
 tit Iudæ: quibusdam vero ad vitam. Non eò ad exitiū
 extitit Iudæ quia malum erat quod accepit, sed quia
 malus Iudas, bonum male accepit. Sacramentū quip-
 pe pieratis, in iudicium sibi sumit indignus: bene em̄
 esse non potest male accipienti, quod bonum est. Ca-
 ro inquit mea, vere est cibus: & sanguis meus, vere est ^{Ioh. 6.}
 potus. Cū vero in cibo & potu id appetant homines,
 vt non esuriant, neq; sitiant, hoc veraciter non p̄stāt
 nisi iste cibus & potus: qui eos à quibus sumit, immor-
 tales & incorruptibiles facit. In hac em̄ mystica distri-
 butione spiritualis alimonix, hoc impertitur, hoc su-
 mitur, vt accipientes virtutem cęlestis cibi, in carnem
 illius qui caro nostra factus est, transeamus: quatinus
 vnum cum illo effecti, à mūdi principe à quo p̄ pecca-
 rum rapti fuimus, non teneamur facti cum illo, qui
 dixit: Venit em̄ princeps mundi huius, & in me non
 habet quicq̄. Qui rursus dicit: Qui manducat carnē ^{Ioh. 14.}
 meam, & bibit sanguinē meum, in me manet, & ego
 in eo. Sicut enim verus est filius dei dñs noster Iesus
 Christus, non quemadmodū homines per gratiam,
 sed quasi filius ex substantia patris, ita vera eius caro
 vere est cibus: sicut ipse dixit quam accepimus: & ve-
 rus sanguis eius, est potus. Sed forte dicas, quod dixe-
 runt tunc temporis etiam discipuli Christi, audientes
 dicentem. Nisi quis māducauerit carnem meam, & bi-

berit sanguinem meum, nō manebit in me, ne habet
vitam aeternā. Forte dicas, quomodo qui similitudi-
nem video, non video sanguinis veritatem? Primo
omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur
vt possit mutare, & conuertere genera in instituta na-
turā: sicut de virga Moyſi, quæ mutata est in serpen-
tem: & rursus in virgam: & flumina Aegypti muta-
ta sunt in sanguinem: & rursus in aquam: & alia mul-
ta signa, quæ in scripturis leguntur. Deinde vbi non
tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audien-
tes quod carnem suam daret manducare, & sangui-
nem suum daret bibendum, recedebant. Solus tamē
Petrus dixit: Verba vitæ aeternæ habes: & ego à te
quomodo recedam? Ne igitur plures hoc dicerent,
veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gra-
tia redemptiōis, ideo in similitudinem quidē accipis
sacramentum: sed veræ naturæ gratiam virtutemq;
consequeris. Ego sum inquit panis viuus, qui de cælo
descendi. sed caro non descendit è cælo. Quomodo
ergo descendit panis è cælo, & panis viuus? quia idem
dñs noster Iesus Christus consors est, & diuinitatis, &
corporis. Et tu qui accipis carnē diuinæ eius substan-
tiæ, in illo participaris alimento. Qui manducauerit
hoc corpus, fiet ei remissio peccatorū: & non morietur
in aeternum. Ergo non otiose tu dicis, Amen, iam
in spiritu cōfidens, quod accipias corpus Christi. Cū
tu petieris, dicit tibi sacerdos corpus Christi: & tu di-
cis, Amen, hoc est verū. Quod confitetur lingua, teneat
affectus. Cōsecratio ergo quibus verbis est, & cu-
tus sermōibus: nempe domini Iesu panis est ante ves-

DE CORP. ET SANG. DOM.

ha sacramentorum: vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Qui pridie quàm pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem, respexit ad cælum, ad te sancte pater omnipotens aternæ deus, gratias agens, benedixit: fregit: fractumq; apostolis & discipulis suis tradidit dicens: Accipite & edite ex hoc oēs: hoc est corpus meum, quod pro multis confringetur. Similiter & calicem, postquàm cœnatum est, respexit ad cælum, ad te sancte pater omnipotens aternæ deus gratias agens: benedixit, & discipulis suis tradidit, dicens: Accipite, & bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus. Vide, illa omnia verba euangelistæ sunt, vsque ad Accipite, siue corpus, siue sanguinem: inde verba sunt Christi. Antequàm consecreretur panis & vinum, aqua mixtum est. Vbi autem verba CHRISTI accesserunt, corpus & sanguis est Christi. Aduertimus igitur maiorem esse gratiam, quàm naturam. Quod si tantum valuit sermo Helix, vt ignem de cælo deponeret, non valebit Christi sermo, vt species mutet elementorum? De totius mundi operibus legisti, quia ipse dixit & facta sunt. Sermo ergo CHRISTI qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potuit quæ sunt, in id mutare quod non erat? Non enim minus est nouas res dare, q̄ mutare naturas. Sed quid argumentis vitmur? suis exemplis, incarntionisq; astruamus mysterij veritatem. Nunquid naturæ vsus præcessit, cum Iesus dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta fœmina, generare cõsuevit, Liquet

Matt. 26

igitur, quod præter naturæ ordinem virgo genera-
uit. Ex hoc quod conficimus corpus Christi, ex virgi-
ne est. Quid hic quaeris naturæ ordinem in Christi cor-
pore, cum præter naturam ipse dominus Iesus ex Ma-
ria virgine carnem sumperit, quæ crucifixa est, quæ
sepulta est: Vere ergo carnis illius sacramentum est.

Mat. 26. Ipse clamat dominus Iesus: hoc est corpus meum. Er-
go didicisti quod ex pane fiat corpus Christi: & quod
vinum mixtum aqua in calice, fit sanguis cōsecratio-
ne verbi cælestis. Deinde ipse dominus Iesus testifica-
tur nobis, quod corpus suum accipiamus & sangui-
nem. Nunquid debemus de eius fide & testificatione
dubitare? Corpus enim dei, corpus spirituale: corpus
Christi, corpus est diuini spiritus: qui spiritus Christi

Thre. 4 vt legimus: spiritus ante faciē nostram Christus do-
minus. & in Petri epistola habemus: Christus pro no-

2. Cor. 11. bis mortuus est. Et Paulus dicit: Ego enim accepi à do-
mino, quod & tradidi vobis: quoniam dominus Ie-
sus in quā nocte tradebatur, accepit panem: & grati-
as agens, fregit & dixit: Accipite & manducate: hoc
est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc faci-
te in meam cōmemorationem. Similiter & calicem,
postquam cœnauit dicens: Hic calix nouum testamē-
tum est, in sanguine meo: hoc facite quotiescunq; bi-
bitis, in meam cōmemorationem. Quotiescunq; enim
manducabitis panem hunc, & calicē bibetis, mortem
dñi annuntiabitis donec veniat. Deniq; cor nostrū
esca ipsa confirmat: & potus ipse lætificat cor homi-
nis: vt Propheta memorauit. Cuius spiritualis esca fi-
gura, præcessit in manna: de quo qui plus collegit q̄

DE CORP. ET SANG. DOM.

iustum est, amplius non habuit: quia totus Christus in singulis, totus in omnibus est. Et huius spiritualis potus figura præcessit, cum iussit deus Moyse, vt tangeret petram virga: tetigit petram, & petra vndam maximã fudit: sicut Apostolus dicit: Bibebant autẽ de spirituali, consequenti eos petra. Petra autem erat Christus. Non immobilis petra, quæ populum sequebatur. & tu bibe, vt te Christus sequatur. Vide mysterium: Moyses, hoc est petra: virga, hoc est verbũ dei. Sacerdos verbo dei tangit petram, & fluit aqua: & bibit populus dei. Tangit ergo sacerdos: redũdat aqua in calice: saliet in vitam æternã, & bibit populus dei: qui dei gratiam consecutus est. Et vnus de militibus post mortẽ Christi, lancea tetigit latus eius, & de latere eius fluxit aqua. Aqua autẽ vt mundaret: sanguis vt redimeret. Hic est qui venit per aquam & sanguinẽ, Iesus Christus. De cuius sponficarne ecclesia prodit: quando ex latere crucifixi manante sanguine & aqua, sacramentum redemptionis & regenerationis accepit. Et quotidie lauacro rigatur ac poculo: baptismatis scilicet abluta mysterio: crucifixi corpus in ara crucis torridum sumens: vnã cum eius cruore roseo de latere crucifixi profuso. Aliter enim in sancta ecclesia quæ corpus est Christi, nec rara sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostræ proprietate ac veritate naturæ, nos verus pontifex reconciliet, & verus immaculati agni sanguis emundet: qui licet sit in patris dextera cõstitutus, in eadem tamen carne quam assumpsit ex virgine, sacramentum propitiationis exequitur, dicente Apostolo: Christus Iesus qui mortu

Rom. 8.

AUGUSTINVS

us est, imò qui & resurrexit, qui est in dextera dei, qui
 etiam interpellat pro nobis. Et item Ioannes aposto-
 2. Ioh. 2 lus. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud pa-
 trem, Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio
 pro peccatis nostris. Et item: Si confiteamur peccata
 Heb. 4. nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata no-
 stra: & emundet nos ab omni iniquitate. Habentes ergo
 vt dicit prædicator egregius, pontificem magnū, qui pe-
 netrauit celos Iesum filiū dei: teneamus confessionē.
 Non enim habemus pontificem, qui nō possit cōpati in-
 firmitatibus nostris: tentatū autem per omnia pro si-
 militudine absq; peccato. Ad eam ergo cum fiducia
 ad thronū gratiæ, vt misericordiā cōsequamur: & gra-
 tiā inueniamus in auxilio oportuno: vnde nihil dubi-
 tantes, sed corde credentes ad iustitiam, & ore confi-
 tentes ad salutem, quando corpus & sanguinem illi-
 us sumimus, quod & Petrus quando hinc alij dubita-
 uerunt, domino dixit, domino cum Petro dicamus:
 2. Ioh. 6. Domine verba vitæ æternæ habes: & nos credimus
 & cognouimus, quia tu es Christus filius dei. Cuius
 caro fidelium vita est, si corpus ipsius esse nō negligat.
 Fiant ergo corpus Christi, si volūt viuere de spū Chri-
 sti: de q̄ non uiuit, nisi corpus Chri. Nam escā vitæ acci-
 pit, & æternitatis poculū bibit, qui in Christo manet:
 & cuius Christus inhabitator est. Qui aut discordat à
 Chro, nec carnē Christi māducat, nec sanguinē bibit
 ad vitā: etiam sitantæ rei sacramentum ad iudicium
 suæ p̄sumptionis quotidie indifferenter accipiat. In
 cuius acceptione sequenda est nobis discretio: quam
 sanctum domini Aaron secutum fuisse didicimus: q̄

DE CORP. ET SANG. DOM.

mente lugubri se non debere sumere sacrificium pro peccato oblatum, nobis ostendit. Dicamusq; humilitatis debitæ confessione: Domine non sum dignus, vt inres sub tectum meū. Quod Apostolus ammonet dicens: vt non iudicium sibi manducet & bibat: quatinus à seipso iudicatus per pœnitentiã, non iudicerur à dño. Quæ actio pœnitentiæ tunc erit perfecta & deo acceptabilis, si ascenderit hō aduersum se tribunal mentis suæ: & constituerit se ante faciē suam, ne hoc ei postea fiat, sicut cōminatur dominus peccatori: atq; ita constituto in corde iudicio, assit accusatrix cogitatio: testis conscientia: carnifex timor: deinde sanguis animæ per lachrymas profluat: postremo ab ipsa mente talis sententia proferatur, vt se indignum homo iudicet participatione corporis & sanguinis domini. Versetur ante oculos imago futuri iudicij: vt cum alij accedunt ad altare dei quo ipse non accedit, cogitet quàm sit contremiscenda illa pœna, qua percipientibus alijs vitam æternam, alij iudicium sibi manducant & bibunt. In qua actione pœnitentiæ, magnopere cauēda est antiqui hostis astutia: qui saepe cum mens à culpa respiscit atq; admissum flere conatur, spes ac securitates vacuas ante oculos vocat quatinus vtilitatem pœnitentiæ subtrahat. Modo enim aliorum facta grauiora: modo misericordem deum loquitur: modo adhuc tempus subsequens ad pœnitentiã pollicet: vt dū p hoc decepta mēs ducitur, ab intentiōe pœnitentiæ suspendat: quatinus tūc bona nulla percipiat, quam nunc mala nulla contristant: & tunc plenius obruatur supplicus quæ nunc,

AUGUSTINVS

etiã gaudet in delictis. Et memores vindictæ quam sunt passi, qui ignem alienum in conspectu domini obtulerunt: sicut in Hebræico legitur, providendũ nobis est, ne cum affectu peccandi, vel cum delectatiõẽ peccati, ad altare domini accedamus: ne hoc quod õndit Apost. in epist. ad Corinthios, incurramus: Ideo inquit inter vos multi infirmi & imbecilles sunt, & dormiunt multi. Et postquã flãma cuiuscunq; peccati & carnis delectatio à corde deferbuerit, atq; post pœnitentiæ satisfactiõem, sequamur quod de Zachæo publicano in euangelio legimus: quia excepit gaudens dominũ in domũ suam: & fecit ei conuiuũ magnũ, cuius domus sumus nos: & cui cogitatio hominis confitet: & reliquæ cogitationis diem festum agunt illi. Dies em̃

Luc. 19.

Psal. 77.

festus dño est, cõpunctio cordis nr̃i cũ in lachrymas pro amore eius assidue mouetur. Cum igitur redemptoris nostri corpus & sanguinem accipimus, debem⁹ nos pro peccatis nostris in fletibus affligere: quatinus amaritudo ipsa pœnitentiæ abstergat à mētis nostræ stomacho, peruersę amorẽ vitæ. Et post orationis ac cõmunionis tẽpora, quantum iuante deo possumus, in ipso animũ suo pōdere & vigore seruemus: ne post castigatio fluxa dissoluat: ne vana menti lætitiã surrepat. vt lucra cõpunctionis anima per incuriã fluxæ cogitationis perdat. Sic quippe quod poposcerat, Anna obtinere meruit: quia se post lachrymas in eodem mentis vigore seruauit. De qua nimis scriptũ est: Vultus eius non sunt amplius in diuersa mutari. Quia igitur non est oblita quæ petiit, non est priuata munere quod poposcit.

DE COR PORE ET SANGVI- NE DOMINI EX AVGV-

stini sermone secundo de
verbis domini.

V diuimus veracem magistrum,
diuinum redemptorem, huma-
num saluatorem, cōmendātem
nobis pretium nostrum, sangui-
nem suū. Locutus est em̄ nobis
de corpore & sanguine suo, qđ
corpus dixit escam, sanguinem

potum, sacramentum fidelium. Agnoscunt fideles.
Audientes autem quid aliud quā̄m qui audiūt? Cum
ergo commendans talem escam & talem potum diceret, Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis ^{Ioh. 6.}
sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis: &
hoc diceret de vita, quis alius quā̄m ipsa vita? erit au-
tem illi homini mors non vita, qui mēdacem putauit
vitam: scādalizati sunt discipuli eius, non quidem
omnes, sed plurimi, dicentes apud semetipsos: Durus
est hic sermo, quis eum potest audire? Cum aut̄ hoc
dominus apud semetipsū cognouisset, & murmur
ac cogitationes audisset, cogitātibus nec sonantibus
vocerēspōdit, vt se auditos esse cognoscerēt, & talia

AUGUSTINVS

cogitare desinèrent. Quid ergo respondit? Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hoīs ascendentē vbi erat prius. Quid sibi vult, hoc vos scandalizat? Putatis quia de hoc corpore quod videtis partes facturus sum, & membra mea conscisurus & vobis daturus? Quid si ergo videritis filium hominis ascendentē vbi erat prius? Certe qui integer ascendere potuit, consumi nō potuit. Ergo & de corpore ac de sanguine suo dedit nobis salubrem refectionē, & tam magnam breuiter soluit de sua integritate quaestionem. Manducant ergo qui māducant: & bibant qui bibūt, esuriant & sitiant, vitam manducant, vitā bibant. Illud manducare refici est, sed sic reficeris, vt non deficiat vñ reficeris. Illud bibere quid est nisi viuere? Māduca vitam, bibe vitam, habebis vitā, & integra est vita. Tunc autē hoc erit .i. vita vnicuiq; erit corpus & sanguis Christi: si quod in sacramēto vīsibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritaliter manducetur, spiritaliter bibatur. Audiuius em̄ ipsum dominum dicentem: Spiritus est qui viuificat, caro autē nō prodest quicq;. Verba quae locutus sum vobis, spiritus & vita sunt: Sed sunt, inquit, quidam qui non credunt. ipsi dicebāt: Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Durus est, sed duris, id est, incredibilis, sed incredulis. Sed vt doceret nos etiam ipsum credere doni esse non mei ri. Sicut, inquit, dixi vobis, nemo venit ad me nisi cui datum fuerit à patre meo. Vbi autem hoc dominus dixerit, si superiora euangelij recolamus, inueniemus eum dixisse: Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Non dixit, duxerit, sed traxerit: Ista

DE CORP. ET SANG. DOM.

violenta cordi fit non carni. Quid ergo miraris? Cre-
de & venis, ama & traheris. Ne arbitreris istam aspe-
ram molestamque violentiam, dulcis est, suavis est,
ipsa suauitas te trahit. Nonne ouis trahitur, cum esu-
rienti herba monstratur? Et puto quia non corpo-
re impellitur, sed desiderio colligatur: sic & tu veni
ad CHRISTVM, noli longa itinera meditari. Vbi
credis, ibi venis. Ad illum enim qui vbiq; est aman-
do venit, non nauigando. Sed quoniã etiam in tali
itinere abundant fluctus & tempestates diuersarum
tentationũ, in crucifixum crede, vt fides tua lignum
possit ascendere. Non mergeris, sed ligno portaberis.
Sic sic in huius seculi fluctibus nauigabat ille qui dice Gal. 6.
bat. Mihi aut absit gloriari, nisi in cruce domini no-
stri Iesu Christi. Mirum est aut q; prædicato Christo
crucifixo, audiunt duo, vnus cõternit, alter ascendit.
Qui contemnit imputet sibi, qui ascēdit non arroget
sibi. Audiuit em̄ a veraci magistro: Nemo venit ad
me, nisi datum fuerit ei a patre. Gaudeat quia datum
est, gratias agat danti corde humili, non arrogãti, ne
quod humilis meruit, superbus amittat. Nam etiam
qui iam in ipsa via ambulant, si sibi eam tribuerint &
viribus suis, pereunt de illa. Ideo humilitatem do-
cens nos sancta scriptura, per Apostolum dicit: Cum
timore & tremore vestram ipsorum salutẽ opera-
mini. Et ne sibi aliquid inde darẽt q; dixit, opamini,
cõtinuo subiũxit. Deus em̄ est qui operat in vobis, &
vellet opari pro bona volũtate. Deus est q; operat in
vobis, ideo cũ timore & tremore vallẽ facite, imbrẽ
suscipite, depressa implent, alta siccant, Gr̄a pluuia est.

Quid ergo miraris, si deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiā? Ideo cum timore & tremore, id est cum humilitate. Noli altum sapere, sed time.

Time vt implearis, noli altum sapere ne ficeris. Sed iam, inquis, ambulo viam istam, opus erat vt discerē, opus erat vt per doctrinam legis scirem quid agerē.

Habeo liberum volūtatī arbitrium, quis me ab ista via separabit? Si legas diligenter, inuenies quendam de sua quadam abundantia quam tamen acceperat extollere se cœpisse, dominum autem misericordem vt doceret humilitatem, quod erat abstulisse: illū vero subito in opem remansisse, & misericordiam de re

cordatione confessum dixisse: Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum. Ego dixi in abundantia mea. Sed ego dixi, homo dixi: Omnis homo mendax. Ego dixi, Ego ergo dixi in abundantia mea.

Tanta erat abundantia vt hoc dicere auderem: Non mouebor in æternum. Quid deinde? Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem: Auertisti autem faciem tuā, & factus sum conturbatus. Ostendisti, inquit, mihi, quia illud quo abundabam, de tuo erat. Ostendisti mihi vnde peterem, cui retribuere quod acceperam, cui gratias agere deberem, ad quē currerem sitiens vnde implerer, & quo impletus essem ad quem custodirem. Fortitudinem eī meam ad te custodiam. Quod te largiente impleam, te seruatore non perdam. Fortitudinem meam ad te custodiam. Hoc vt ostēderes mihi, auertisti faciem tuam, & factus sum cōturbatus. Cōturbat⁹, q̄a siccat⁹, siccat⁹ quia exaltatus. Dic ergo siccus & aridus, vt rursus im-

DE CORP. ET SA NG. DOM.

plearis: Anima mea velut terra sine aqua tibi. Dic, ani-
ma mea velut terra sine aqua tibi. Tu em̄ dixeras, non
dominus dixerat: Non mouebor in æternū: Tu dix-
ras præsumens de te, sed non de tuo, & quasi putabas
de tuo. Quod ergo dñs dicit: Seruite domino in timo-
re, & exultate ei cum tremore. Sic Apostolus: Cum ti-
more & tremore, vestrā ipsorum salutem operami-
ni. Deus est em̄ qui operatur in vobis. Ergo exultate
cum tremore, ne quādo irascatur dominus. Video quā
clamando præuenitis. Quid em̄ dicturus sum scitis,
clamando præuenitis. Et hoc vnde habetis, nisi quia
docuit ad quem credendo venistis? Hoc ergo dicit,
audite quod nostis, non doceo, sed cōmemoro prædicā-
do, imò nec doceo, quia nostis, nec cōmemoro quia
meministis, sed simul dicamus quod nobiscum tene-
tis. Hoc dominus dicit: Apprehendite disciplinam &
exultate, sed cum tremore, vt semper humiles tenea-
tis quod accepistis, ne quando irascatur dominus,
vtiq; superbis sibi quod habent tribuentibus, non illi
à quo habent gratias agentibus. Ne quādo irascatur
dominus, & pereatis de via iusta. Nunquid dixit, ne
quando irascatur dñs & non veniatis ad viam iustā?
Nunquid ne quando irascatur dñs, & non vos perdu-
cat ad viam iustam, aut non vos admittat ad viam iu-
stam? Iam in illa ambulatis, nolite superbire, ne etiā
de illa pereatis. Et pereatis, inquit, de via iusta, cum
exarserit in breui ira eius super vos, non in longum.
Vbi superbis, ibi quod acceperas perdis. His terribus
homo quasi diceret: Quid ergo faciam? Sequitur, Be-
ati omnes qui confidunt in eum, non in se, sed in eum

psal. 20

AUGUSTINVS

Gratia salui facti sumus, non ex nobis, sed dei donum est. Forte dicatis. Quid sibi vult q̄ hoc sepe dicit? Itera hoc, & in tertio hoc, & pp̄e nunq̄ loquitur nisi q̄ndi dicit: Vinā nō sine causa dicam: Sunt em̄ hoies ingrati gratiæ, multū tribuentes inopi sauciæq̄ naturæ. Venit est, magnas arbitrij liberi vires homo cum cōderetur, accepit, sed peccando amisit. In mortē lapsus est, infirmus factus est, à latronibus semiuuius in via relictus est, in iumentū suum leuauit eum transiens Samaritanus, q̄d interpretatur custos, ad stabulū adhuc perducitur. Quid extollitur? Adhuc curat. Sed sufficit, inquit, mihi, q̄ in baptismo accepi remissionē omnīū p̄ctōrū. Nunquid quia deleta est iniquitas, finita est infirmitas? Accepi, inquit, remissionē omnīū p̄ctōrū. Profusus est, deleta sunt cuncta peccata in sacramento baptismatis, cuncta profusus, dicta, facta, cogitata cūcta deleta sunt. Sed hoc est quod infusum est in via, oleū & vinū. Retinetis, semiuuius in via ille à latronibus sauciatus, quō sit consolatus, accipiens oleum & vinū vulneribus suis. Iam vtiq̄ errorieus indultum fuit, & tñ sanatur languor in stabulo. Stabulum si agnoscitis, ecclesia est. Stabulum mō quia viuēdo transimus, domus erit vnde nunq̄ migrabimus cum ad regnum cælōrū sani puenerimus. Interim in stabulo libēter curesmur, non adhuc languidi de sanitate gloriemur, ne nihil aliud supbiendo faciamus, nisi vt nunq̄ curādo sanemur. Benedic anima mea dñm, dic animæ tuę, dic: Adhuc in hac vita es, adhuc carnem fragilem portas, adhuc corpus quod corrūpitur aggrauat animā: adhuc post integritatem resurrectionis accepisti re-

DE CORP. ET SANG. DOM.

medium orationis: adhuc vtiq; dicis, donec sanentur languores tui: Dimitte nobis debita nostra. Dic ergo animæ tuæ, humilis vallis, non erectus collis, dic animæ tuæ. Benedic anima mea dñm, & noli obliuisci omnes retributiōes eius. Quas retributiōes? Dic, enumera, gratias age. Quas retributiōes? Qui, ppitius fit omnibns iniquitatibus tuis. Hoc factū est in baptismo. Quid fit mō? Qui sanat oēs languores tuos. Hoc fit mō, Agnosco. Sed q̄ diu hic sum, corpus qd corrumpitur aggrauat animā. Dic ergo & qd sequitur, Qui redimit de corruptiōe vitam tuam. Post redemptionem de corruptione quid restat? Quādo corruptibile hoc induerit incorruptionē, & mortale hoc induerit immortalitatē, tunc fit sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors contentio tua? Ibi recte. Vbi est mors aculeus tuus? Quæris locū eius & nō inuenies. Quid est aculeus mortis? Quid ē, vbi est mors aculeus tuus? Vbi est pct̄m? Quæris, & nusq̄ est Aculeus em̄ mortis est pct̄m. Apostoli, nō mea verba sunt. Tunc dicitur: Vbi est mors aculeus tuus? Nusq̄ erit pct̄m, nec quod te capiat, nec quod te impugnet, nec quod conscientiā tuā titillet. Tunc nō dicitur: Debita nra dimitte nobis: sed quid dicitur: Dñe deus noster pacem da nobis, omnia em̄ reddidisti nobis. Deniq; post redemptionē ab omni corruptiōe, quid restat nisi corona iustitiæ? Ipsa certe restat sed etiam in ipsa v̄ sub ipsa nō sit caput turgidū, vt recipiat coronā. Audi, attē de psalmum q̄ nolit coronā turgidū caput eū dixit, Qui redimet de corruptiōe vitā tuā, q̄ coronat te, inq̄. Iā huc dicturus erat: Coronat te, merita

AUGUSTINVS

mea fatentur, virtus mea fecit hoc, debitum redditur,
 non donat. Audi potius psalmū, nam & hoc tu dicis.
 Omnis homo mendax. Audi deus quid dicat: Qui co-
 ronatur in miseratione & misericordia. De misericordia te co-
 ronatur, de miseratione te coronatur. Non enim dignus fuisti
 quē vocaret, & vocatū iustificaret, & iustificatū glo-
 rificaret. Reliquæ per electionē gr̃æ saluæ factæ sunt.
 Si autē gratia, non ex operibus, alioquin gr̃a iam non est gra-
 tia. Nam ei qui operatur, merces non imputabitur secundum grati-
 am, sed secundum debitum. Apostolus loquitur: Non secundum
 gratiam, sed secundum debitum. Te autē coronatur in miseratione
 & misericordia: & si tua merita precesserunt, dicit tibi
 deus: Discute bona merita tua, & videbis quia dona
 sunt mea. Hæc est iustitia dei. Quod dicitur: Domini est sal-
 us, non quod saluus est dominus, sed quia dat eis quos saluos fa-
 cit: sic & dei gratia per Iesum Christum dominum nostrum, iusti-
 tia dei dicitur, non quia iustus est dominus, sed quia iustificat eos
 quos ex impiis iustos facit. Quidam vero, quoniam aliqui Iudæi
 & Christianos se dici volunt, & adhuc ignorantes dei
 iustitiā, suam volunt constituisse, etiam temporibus no-
 stris, temporibus apertæ gratiæ, temporibus nunc reue-
 lata: prius occultatæ gratiæ, nunc in area manifestæ
 gratiæ quæ aliquando latebat in vellere: paucos intel-
 lexisse video, plures non intellexisse nequaquam tacendo
 fraudabo. Quidam de antiquis iustis Gedeon petiuit à
 domino signum & dixit: Peto domine ut vellus quod in area
 pono conpluatur, & area sicca sit. Factum est, conplurum
 est vellus, area tota sicca erat. Expressit mane vellus
 in peluim, quoniam humilibus datur gratia, & in pelui dominus nost-
 quod fecerit discipulis suis. Item petiuit alterum signum. Volo

psal. 3.

jud. 6.

DE CORP. ET SANG. DOM.

inquit domine, vt vellus siccū sit, area cōpluta. Et hoc factū est. Repete tempus veteris testamēti, gratia occultata est in nube tanq̄ imber in vellere. Attē de mō tempus noui testamēti, discute gentem Iudæorū, q̄ si vellus siccū inuenies, orbis vero totus tanq̄ illa area plenus est gratia, non occulta, sed manifesta. Vnde multum plangere cogimur fratres nostros, qui non contra occultā, sed cōtra apertā gratiā manifestamq̄ contendunt. Ignoscit Iudæis. Quid Christiani? Quare inimici gratiæ Christi? Quare de vobis p̄sumentes? Quare ingrati? Quare em̄ Christus venit? Nunquid natura hic non erat? Natura non erat, quam multum laudādo decipitis: Nūquid hic non erat? Sed ait Apostolus: Si per legē iustitia, ergo Ch̄s gratis mortuus est. Quod ait Ap̄ls de lege, hoc nos istis dicimus de natura. Si p̄ naturā iustitia, ergo Ch̄s gratis mortuus est. Quod ergo dictū est de Iudæis, hoc om̄ino in istis videmus. Zelū dei habent, sed non secundū scientiā. Quid est non secundū scientiā? Ignorantes em̄ dei iustitiā & suam volentes cōstituere, iustitiæ dei nō sunt iudicēti. Fratres mei, cōpatimini mecū. Vbi tales inuenitis, occultare nolite, non sit in vobis peruersa misericordia: prorsus vbi tales inuenitis, occultare nolite. Redarguite contradicentes, & resistentes ad nos perducite. Iam em̄ de hac causa duo cōcilia missa sunt ad sedem apostolicā, inde etiā rescripta venerūt. Causa finita est, vtinam aliquando finiatur error. Ergo vt aduertant monemus, vt instruantur docemus, vt mutantur oremus. Conuersi ad dominum.

Gala. 2.

DE COR PORE ET SANGVI-

NE DOM. D. AMBROSII

tertio libro de Sacramentis

sententia.

Ergo didicisti, quod ex pane cor-
pus fiat Christi: & quod vinum
& aqua in calicem mittitur: sed
fit sanguis consecratione verbi
caelestis. Sed forte dicis: speciem
sanguinis non video, sed habet
similitudinē. Sicut em̄ mortis si-
militudinem sumpsisti, ita etiā si-

militudinē p̄iosis sanguinis bibis, nullus horror cruo-
ris fit: & pretiū t̄m̄ operetur redēptionis. Didicisti ergo
quia q̄d accipis, corpus est Christi. Vis scire, quia ver-
bis caelestibus consecrat: accipe, q̄ sunt verba. Dicit sa-
cerdos: Fac nobis hanc oblationē scriptā, rationabi-
lē, q̄d est figura corporis dñi nostri Iesu Christi: Qui
pridie q̄ pateret̄, in sanct̄s manibus suis accepit panē:
respexit ad cēlū, ad te sancte pater om̄ipotens aeternę
deus, gratias agens, benedixit, fregit: fractumq; disci-
pulis suis tradidit dicēs: Accipite & comedite ex hoc
omnes: hoc est corpus meum quod pro multis con-
fringetur. Similiter & calicem, post q̄ cōnatū est, pri-
die q̄ pateretur accepit, respexit in cælum ad te sancte
pater omnipotens aeternę deus: gratias agens bene-
dixit & tradidit discipulis dicens: Accipite & bibite
ex eo omnes: hic est enim sanguis meus. Ergo vide,

DE CORP. ET SANG. DOM.

quātis generib⁹ potēs est sermo Chri, vniuersa cōuertere. Deinde ipse dominus Iesus testificatur nobis, qđ corp⁹ suū accipiamus & sanguinē. Nunqđ debemus de eius fide & testificatiōe dubitare? Iā redi mecū ad ppositionē meā. Magnū quidē & venerabile, qđ manna Iudēis pluuit de cęlo. Sed intellige: Quid est amplius māna de cęlo, an corpus Chri? corpus vtiq; Christi, qui autor est cęli. Deinde manna qđ manducauit, mortuus est: qui autē māducauerit hoc corpus Christi, fiet ei remissio peccatorū, & nō morietur in æternū. Ergo non otiose tu dicis amen, iam in spū cōfitens, qđ accipias corpus Christi. Et tu dicis amen, hoc est, verum. Quod confitetur lingua, teneat affectus. Vt scias autē hoc esse sacramentum, huius figura antē pcessit. Deinde quantum sit sacramentum cognosce. Vide quid dicat: Quotiescūq; hoc feceritis, toties meā memoriā facietis, donec iterū adueniā. Ergo memores inquit sacerdos gloriosissime eius passionis, & ab inferis resurrectionis, & in cęlū ascensionis, offerimus tibi hanc imaculatā hostiā, rationabilē hostiā, incruentā hostiam, hūc panē sanctū, & calicē vitę eternę: & petim⁹ & pcamur, vt hanc oblationē suscipias in sublimi altari tuo, p manus angelorū tuorū: sicut suscipe dignat⁹ es munera pueri tui iusti Abel, & sacrificium patriarchę nrī Abrahę: & qđ tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech. Ergo quotiescūq; accipimus, mortem domini annūtiamus. Si mortē domini annūtiamus, remissionē peccatorū. Si q̄tiescūq; effundit sanguis, in remissionē peccatorū funditur, debeat illum semper accipere, vt semper mihi pctā dimittantur: qui semp pecco, semper debeat medicinam habere.

HOMILIA

EVSEBII CAESARI

ensis episcopi, de corpore & sanguine domini.

Agnitudo celestium beneficiorum, angustias humanae mentis excidit: & propterea ita ordinavit divina providentia, ut quod in nobis ratio rerum mole victa non poterat, fides deuota conciperet, & intellectu crudelitas robusta nutrirer. Cum ergo per primam transgressionem in Adam origine, morti teneremur obnoxii, prospiciens ex alto deus, in quo essemus genere debitores, iuxta qualitatem captiuitatis, reparavit munus redemptionis. id est, ut pro debita morte offerret indebitam: quia nec nos vnde viveremus, nec ille vnde mereret. Materiam de nostra mortalitate suscepit, ut de sua immortalitate collata, mori posset vita, pro mortuis. Et ideo quia corpus assumptum ablatum erat ex oculis nostris, & sideribus allatum, necessarium erat, ut nobis in hac die sacramentum corporis & sanguinis consecraret: ut coleretur iugiter per mysterium, quod semel offerebatur in praesentium: ut quae quotidiana & indefessa currebat pro hominis salute redemptio, perpetuum esset etiam redemptionis oblatio: & perpetua illa vita viveret in memoria: & semper praesens esset in gratia. Vere unica & perfecta hostia, fide aestimanda non specie. Nec exterioris censenda est visu, sed interioris affectu. Vnde merito caelestis confirmat autoritas, quia caro mea

DE CORP. ET SANG. DOM.

vere est cibus: & sanguis meus vere ē potus. Recedat ergo omne infidelitatis ambiguū: qñquidē qui autor est muneris, ipse etiā testis est veritatis. Nam inuisibilis sacerdos, visibiles creaturas in substantiā corporis & sanguinis sui, verbo suo secreta potestate cōuertit, ita dicens: Accipite & comedite. hoc est corpus meū. Mat. 26.
& sanctificatione repetita, Accipite & bibite: hic ē sanguis meus. Ergo ad nutū ꝑcipientis dñi, repente ex nihilo substituerunt excelsa cælora, profunda fluctuū, vasta terrarū. Pari potentia in spūalibus sacramentis, verbi percipit virtus: & regi seruit effectus. Quanta itaq; & q̄ celebranda officia, vis diuinæ benedictiōis operatur. & quō tibi nouū & impossibile esse nō debeat, q̄ i Christi substantiā, terrena & mortalia cōmutantur: te ipsum qui iam in Ch̄so es renatus interroga: dudum alienus à vita, peregrinus à misericordia, à salutis via intrinsecus mortuus exulabas: subito inuariat⁹ Ch̄i legibus & salutaribus mysteriis inouatus, in corpus ecclesiæ non vidēdo, sed credēdo trāstisti. Et de filio ꝑditionis, adoptiuus dei fieri occulta puritate inuicruisti: in mēsurā visibili pmanens, maior factus es teipso inuisibili, sine quantitatis augmēto. cum idem atq; ipse esses, multo alter fieri fide processibus meruisti. In exteriore nihil additū est: & totū in interiore mutatū est: ac sic hō Ch̄i filius effectus, & Ch̄s in hominis mēte formatus est. Sicut ergo sine corporali sensu ꝑterita vilitate deposita, subito nouā induit⁹ est dignitatē, & sicut hoc qd in te deus lesa curauit, infecta diluit, maculata deterfit, non oculis, sed sensibus sunt credita: ita & cum reuerendū altare tuis satiandus ascēdis, sacrum dei tui corpus & sanguinē fide respice: ho-

E V S E B I V S

nore mirare: mente cōtinge: cordis manu suscipe: &
 maxime haustu interiori assume. Quod si illius legis
 māna q̄ legitur, Pluit illis manna vt ederēt. Hoc vni-
 cuiq; sapiebat, q̄d desiderius concupiscebat: aliud erat
 quod sumebat, aliud quod videbatur: inuisibilis sapor
 ille in singulorū sensibus formabatur. At ergo illud le-
 gis manna cælitus illapsum, p̄ multimodas suauita-
 tes naturæ suæ meritū, & generis sui excedebat intui-
 tū, & cum creaturā suam dispensatio largitori multi-
 plici diuersitate cōdiret, præbebat gustus, quod igno-
 rabat aspectus, inxta p̄cipientis desiderium, escæ illi no-
 uitas, & dignitas nascebatur. Vnumquēq; variis &
 alienis saporibus reficiebat, mellisfluum pluuiæ illius
 donum: & multiplex sicci imbris obsequium. Quæ
 cum ita sint, quod illic aueritas faciebat, hic fides fa-
 cit. Et si in corpore cibus sapiat, in corpore deus cre-
 dularitati p̄ficiat: sicut legimus: Accedit hō ad cor altū,
 & exaltabitur deus. Ideo quod tibi delectatio obtine-
 bat in faucibus, hic b̄ndictio opatur in sensibus. Ad
 cognoscendum & p̄cipiendum sacrificiū veri corpo-
 ris, ipse te robur & potentia cōsecrantis inuitat. Qui
 tunc latuit p̄figuratus in manna, est tibi manifestatus
 in gloria & gratia. Ipsum autē fuisse manna illius spe-
 ciem præsignatum, etiam Propheta euidenter osten-
 dit dicens: Panem angelorum manducauit homo, pa-
 nem cæli dedit eis. Et quis panis angelorum est, nisi
 Christus: qui eos cibo suæ charitatis exatiat, hunc pa-
 nem dicente Propheta, sexta die duplum colligas: sab-
 bato autē non colliges: dum à primo .i. à dominico
 die in lege tribuitur, & in solo sabbato denegatur. Iā
 tūc Christus ab ecclesia cui dominicū diē resurrectio

Exo. 16.

DE CORP. ET SANG. DOM.

cōsecrauit, recipiendus oñdatur: & synagoga ad quam
culcus sabbati pertinebat, negādus esse phibetur: dum
dies iste. i. dies septim⁹, celesti panis fraude mutilatur.
De q̄ pane verus narrat historia: Nec q̄ plus collegerat
habuit amplius: nec qui minus parauerat, reperit
minus, eo q̄ eucharistia sacra pceptio, non in quanti-
tate, sed in virtute consistat. Quod corpus sacerdote
dispensante tm̄ est in exiguo, quantū esse cōstat in to-
to. Quod cum ecclesia fidelium sumit, sicut plēnū in
vniuersis, ita integrum probatur esse in singulis. De
quo sensu apostolica sententia deriuata est dicēs: Qui
multum habet, non abundat: & qui modicum, non
minorabit. Si forte esum panis esurientibus appone-
remus, non ex toto perueniret ad singulos: quia par-
ticulatim & minutatim proportiōe sua vnusquisque
præsumeret. De hoc vero pane cum assumitur, nihil
minus habent singuli quā vniversi: totum vnus, to-
tum duo: totum plures sine diminutione percipiunt:
quia benedictio huius sacramenti scit distribui: ne-
scit distributione consumi. Sacramenti itaque hu-
ius formam, in Iudæorum paginis inuenimus expres-
sam. Nam & de Melchisedech cuius genealogia, vel o-
rigo dicitur ignota, in Genesi legimus: Et Melchise-
dech rex Salem, protulit panē & vinū & bñdixit A-
brahæ. Melchisedech autē fuit sacerdos dei summi: dū
à p̄putio. i. à gētili, circuncisio futura benedicitur: ec-
clesiæ gloria prædicatur: & synagoga infideli plebs ex
gētib⁹ exq̄sita, præponitur. Hic ergo Melchisedech
cuius genealogia vel origo notitiam illius tēporis la-
tuit, oblatione panis & vini, hoc Christi sacrificium
præsignauit. De q̄ Propheta, p̄nuntiat. Tu es sacerdos

Gen. 14.

A M B R O S I V S

inæternū, s̄m ordinē Melchisedech. Nā & beatus Moyses de eo mysterio loquēs, vinū & sanguinē sub vna appellatione significat: in benedictione Patriarchæ, dominicā passionem multo antè demōstrante ita in-

Gen. 49 quiēs: Lauabit in vino stolam suā: & in sanguine vuae pallium suū. Adverte q̄ euidenter constet vini creaturam, Christi sanguine nuncupandā. Quid adhuc de hac duplici specie inq̄rere debeas, ipso dño attestante cognosce: Nisi inq̄t māducaueritis carnē filij hoīs, & sanguinē biberitis, nō habebitis vitā in vobis. Quod testimoniū, cōtra Pelagij blasphemias, euidentissimū atq; validissimū est: q̄ asserere arrepta impietate presumit, nō prop̄ vitā, sed propter regnū celorū baptismū paruulis conferendū. Sub his em̄ verbis dei quib⁹ euangelista p̄nuntiat, non habebitis vitā in vobis, aperte intelligenda est omnis anima munere baptismi vacua, non solū carere gloria, sed vita. Hoc itaq; dominici sanguinis vinū, aqua miscendū esse, non solū traditiōe dñs, sed etiā ipso genere passionis ostēdit ex cuius sacro latere, sanguis & aqua lanceæ illisione perfluxit, sicut & Propheta multo antè p̄cinit dicēs: Percussit petrā, & fluxerūt aquæ. Et Apost. Bibebāt

Psal. 77 inquit de spūali cōsequenti eos petra: petra autē erat

2. Cor. 10. Ch̄s. Vides igitur q̄ qui de Ch̄ri biberit gratia, sequitur eū Christi mīa. Sed & in Salomōede ipso deo p̄ditū

pro. 9. Etū legimus: Sapientia inquit edificauit sibi domū. .i. corp⁹ hoīs assumpsit, in q̄ habitauit plenitudo diuinitatis. Et subdidit columnas septē: quia illū benedictio spūs sancti, gratia septiformi impleuit. Mactauit hostias suas, miscuit in cratera vinū suum, & parauit mēsam suā. Et in sequenti: Venite & edite de meis panibus

DE CORP. ET SANG. DOM.

Dus: & bibite vinū quod miscui vobis. Admixtū ergo aqua vinū legimus: nūc causam cur vtrumq; dominus misceri voluerit, inquiramus: quādo in Iudæorū cōuiuio nuptiale vinū, id est fides in eis deficiebat. Vnū inquam deficiebat, quia vineæ fructū negabar, de qua dicit: Expectaui vt faceret vnam: fecit autē spinas. Vnde & certū spineū capiti redēptoris imposuit: Quādo siquidē dominus nuptiali tempore, id est quando sponsus ecclesiæ suæ Paschali exultatione iungendus aquā in vinū cōuertit, manifeste præfigurabat multitudines gentiū, de sanguis sui gratia esse vēturas. Per aquas autē populos significari, sacris aperit eloquijs: sicut legimus: Aquas istas quas vidisti, populi sunt, & gentes & linguae. Aduertimus in aquis figurā gētium demonstrari in vino autē, sanguinē dominicæ passionis ostendi. Ac sic dum in sacramentis vino aqua miscetur, Christo fidelis populus incorporatur & iungitur: & quadā ei copula perfectæ charitatis vnitur: vt possit dicere cum Apost. Quis nos separabit à charitate Christi: tribulatio: angustia: an persecutio: & reliqua. Deus autē homini suscepta sanctificatione miscetur, quādo fides in ipso pectore, affectu iustitię, misericordiæ, pietatis, infunditur: etiā in hoc ipso quod numerosis tritici granis confici nouimus, vnitatē cōstat assignari populorū. Sicut em̄ frumentum qđ solita purgantis sollicitudine præparatum, incandidā specie molarē labore perficitur, ac per aquā & sanguinē, in vnus panis substantia congregatur, sic variegentes diuersęq; nationes, in vnā fidem cōuenientes, vnū de se corpus Christi efficiunt: & Christianus populus quasi tritici innumerabilia milia, à sacrilegis nationi-

Rom. 8.

E V S E B I V S

bus fide purgante atq; cribrante, secernitur: & in vinum quasi in fidelium lolio pertranseunte colligitur: & duorum testamentorum instructione, velut frumentum gemino molarum opere curatum, nitescit, & in illam primæ originis dignitatem natiuo candore mutatur: ac per aquam baptismi vel ignem spiritus sancti, æterni illius panis, corpus efficitur. Sicut ergo se partiri grana ab illius confecti panis adunatione non possunt, & sicut aquam in vino permixtam, iam ad propriam redire substantiam non posse cernimus, sic & fideles quiq; atq; sapientes, qui redemptos se Christi sanguine sciunt, ita debent quasi inseparabilia membra capiti suo fidei conseruatione, & ardentissima religione sortiari, vt ab eo non voluntate, non necessitate seiungi, non vlla terrenæ spei ambitione, non deniq; ipsa possint morte diuelli. Nec dubitet quæquam primarias creaturas nutu potentia, præsentia maiestatis, in dominici corporis transire posse naturam, cum ipsum hominem videat artificio cælestis misericordia, Christi corpus effectum. Sicut autem quicumq; ad fidem veniens, ante verba baptismi adhuc in vinculo est veteris debiti, his vero commemoratis, mox exiit omni fece peccati, ita benedicendæ verbis cælestibus creaturæ, sacris altaribus imponuntur: antequàm in vocationem summi nominis consecrentur, substantia illic est panis & vini: post verba autem Christi, corpus & sanguis est Christi. Quid autem mirum est, si ea quæ verbo potuit creare, verbo possit creata conuertere: imo iam minoris videtur esse miraculi, si id quod ex nihilo agnoscitur condidisse, iam conditum in melius valeat commutare.

DE CORP. ET SANG. DOM.

Require quid ei possit esse difficile, cui facile fuit visibilia & invisibilia voluntatis imperio suscitare: cui facile fuit hominem de limi materia figuratum, imaginem etiam suæ diuinitatis induere. Cui promptum est eum rursus reuocare ab inferis: restituere de perditione: reparare de puluere: de terra in cælum leuare: de homine angelum facere: corpus humanum conforme corpori claritatis suæ reddere: & figmentum suum in regni sui cõsortio sublimare: vt qui corpus fragilitatis nostræ assumpserat, nos in corpus suæ immortalitatis assumat: ad quã gloriosam resurrectionem piis nos operibus præparare dignetur, qui regnat in secula seculorum.

Amen.

ERRATVM.

Columna 12. quaternionis c. linea prima
lege, in lac, pro in hac,

DE CORO ET SING. DON.
Superbis deus reficit, humilibus autem dat gratiã,

Parcere subiectis & debellare superbos.

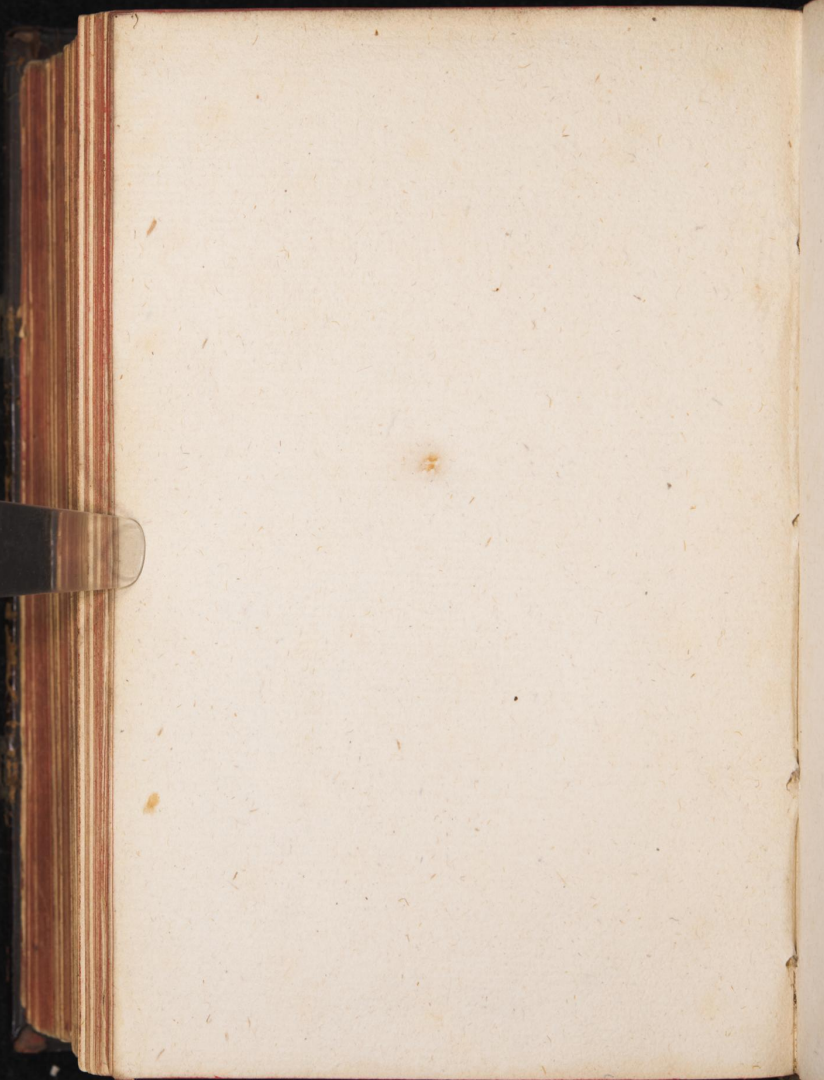

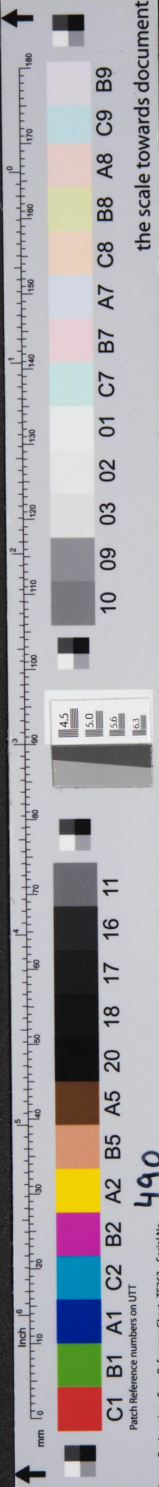

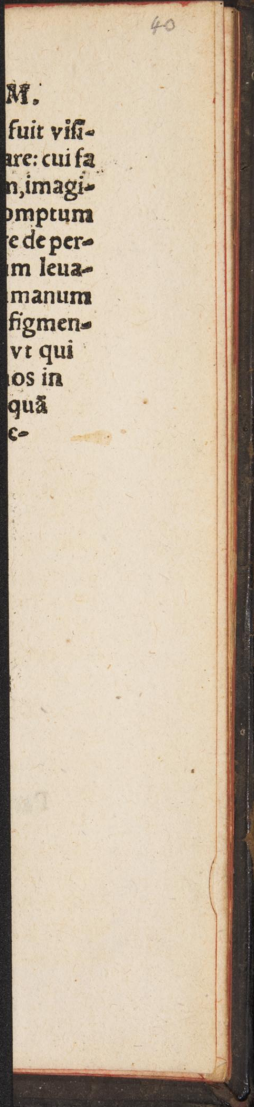

the scale towards document

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No. 490

M.
fuit visi-
are: cui fa-
n, imagi-
omptum
e de per-
m leua-
manum
figmen-
vt qui
os in
quã
c-

